

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE TOPLUMSAL TİPOLOJİLER

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
ABDUSSELAM ALTAY

İstanbul, 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE TOPLUMSAL TİPOLOJİLER

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
ABDUSSELAM ALTAY

Danışman: Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK

İstanbul, 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı DİN SOSYOLOJİSİ Bilim Dalı Yüksek Lisans
öğrencisi ABDUSSELAM ALTAY' ın KUR'AN-I KERİM'DE TOPLUMSAL
TİPOLOJİLER adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 13.07.2011 tarih ve
2011-14/26 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek
Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

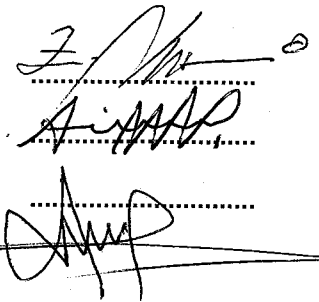
İmzası

Tez Savunma Tarihi : 22, 8, 2011

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. ZEKİ ARSLANTÜRK

2) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. ALİ COŞKUN

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. ADİL BEBEK

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Abdusselam ALTAY (Hazırlayan)
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din bilimleri
Programı	: Din Sosyolojisi
Danışmanı	: Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans- Ağustos 2011
Anahtar Kelimeler	: Kur'an-ı Kerim, Tipler, Toplum, Grup, Kategori

ÖZET

İnsanı yaratan Allah onu en iyi bilip, davranış ve genel karakter yapısını da ayetlerde ifade etmiştir.

Her insan farklı mizaç, huy, karakter, özellik, davranış ve yapıya sahiptir.

İnsan için insana inen Kur'an-ı Kerim'de toplumların oluşması, aralarındaki ilişkiler, medeniyet kurması, sosyal değişimlere uğraması, dağılması ile ilgili çok sayıda ayeti kerime bulunmaktadır.

Ayetlerde insanın başta tek bir toplum -Hz. Adem ve Havva- olarak yaratıldığı, sonra bölünüp, farklılaşmaya ve gruplara ayrıldığı belirtilmektedir. Toplumun gruplara ayrılması ırkî, ideolojik, zihni faktörlerden kaynaklandığı ayetlerde belirtilmektedir.

Kur'an-ı Kerim insanların benzer yönleri ve taraflarının olmasının yanında farklı yön ve taraflarının da olduğunu belirtmesi ve toplumların kabile ve şubelere ayrılmasını tarüf- tanışma- için olduğunu belirtmiştir. Biz de bu tezimizde insanlar için inen Kur'an-ı Kerim'in toplumları grup ve kategori olarak nasıl ayırdığını inceleme çalıştık.

Kur'an-ı Kerim dini gayelerle emirlerle birlikte muhtelif insan tiplerini de tasvir etmiş, her toplum ve her kuşaktaki insanlar arasında bu tiplerin daima var olduğunu bildirerek yeryüzünde var olmuş her insanın prototipini bizlere sunmuştur.

İnsanın şahsiyet kazanmasında anne ve babanın genlerinin etkili olması yanında sosyal çevre ve eğitim de etkili olmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Toplumsal Tipolojiler adını taşıyan bu araştırmamızda insan tiplerinin ayetlerde grup ve kategorilere ayrılmasını ele almaya çalıştık.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Abdusselam ALTAY
Main Discipline : Philosophy and Religious Sciences
Programme : Sociology of Religion
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK
Thesis and Date : Master- August 2011
Key Words : Holy Qur'an, Types, Society, Group, Category

ABSTRACT

Kur'an-ı Kerim'de Toplumsal Tipolojiler

Communal Typologies In Holy Quran

This thesis is composed of three Chapters, Conclusion and Bibliography.

In Introduction we dealt with the topic, aim, importance, hypothesis, method, and key terms of the thesis.

In the first chapter we dealt with social group, social categories, social crowd, terms in Sociology.

In the second chapter we dealt with social group, social categories in Quran, in this framework we divided social group phrases into two categories as a neighborhood and relationship in Quran. The phrases derived from relationship are family, clan, tribe, and nation. The phrases derived from neighborhood city, country etc.

In the third chapter we examined social categories in Quran as the types who are in a right way, the types who are in a wrong way, the types who are known the types whose weak properties were given from birth and polytheist.

In conclusion there are some phrases as social group and social categories in Quran.

ÖNSÖZ

İnsanı yaratan Allah onu en iyi bilip, davranış ve genel karakter yapısını da ayetlerde ifade etmiştir.

Her insan farklı mizaç, huy, karakter, özellik, davranış ve yapıya sahiptir.

İnsan için insana inen Kur'an-ı Kerim'de toplumların oluşması, aralarındaki ilişkiler, medeniyet kurması, sosyal değişimlere uğraması, dağılması ile ilgili çok sayıda ayeti kerime bulunmaktadır.

Ayetlerde insanın başta tek bir toplum -Hz. Adem ve Havva- olarak yaratıldığı, sonra bölünüp, farklılaşmaya ve gruplara ayrıldığı belirtilmektedir. Toplumun gruplara ayrılması ırkî, ideolojik, zihni faktörlerden kaynaklandığı ayetlerde belirtilmektedir.

Kur'an-ı Kerim insanların benzer yönleri ve taraflarının olmasının yanında farklı yön ve taraflarının da olduğunu belirtmesi ve toplumların kabile ve şubelere ayrılmasını tarîf- tanışma- için olduğunu belirtmiştir. Biz de bu tezimizde insanlar için inen Kur'an-ı Kerim'in toplumları grup ve kategori olarak nasıl ayırdığını inceleme çalıştık.

Kur'an-ı Kerim dini gayelerle emirlerle birlikte muhtelif insan tiplerini de tasvir etmiş, her toplum ve her kuşaktaki insanlar arasında bu tiplerin daima var olduğunu bildirerek yeryüzünde var olmuş her insanın prototipini bizlere sunmuştur.

İnsanın şahsiyet kazanmasında anne ve babanın genlerinin etkili olması yanında sosyal çevre ve eğitim de etkili olmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Toplumsal Tipolojiler adını taşıyan bu araştırmamızda insan tiplerinin ayetlerde grup ve kategorilere ayrılmasını ele almaya çalıştık.

Bu araştırmamızda yapıcı tenkit, tespit ve uyarıları ile bana çalışma azmi ve cesaret veren saygıdeğer hocalarım başta tez danışmanım Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜK'e, Prof. Dr. Ali COŞKUN'a, çalışmamın hazırlanması sürecinde her türlü desteklerini gördüğüm bütün hocalarım ve arkadaşlarıma, ayrıca her konuda bana çalışma azmi ve cesaret veren babam emekli müftü Abdurrahman ALTAY'a, anneme, kardeşlerime teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Abdusselam ALTAY

İSTANBUL, 2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	X
GİRİŞ.....	1
A.Konu, Amaç ve Önem.....	1
B.İddia ve Varsayımlar	4
C.Yöntem.....	5
D.Kapsam ve Sınırlar	5
E.İlgili Literatür.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM:

SOSYOLOJİDE SOSYAL GRUP KAVRAMLARI VE TARİFLERİ.....	7
A.Sosyal Grup Nedir?	7
B.Sosyal Grupların Tasnifi	11
C.Sosyal Kategori	12
D.Sosyal Yığın Ve Kitle	13
E.Sosyal Grubun Özellikleri.....	14

İKİNCİ BÖLÜM:

KUR'AN-I KERİM'DE YER ALAN TABİÎ SOSYAL GRUPLAR	15
--	-----------

A.KAN BAĞINA GÖRE SOSYAL GRUPLAR.....	15
1)Aile (Âl, Ehl Kavramı (Akraba, Aile, Peygamber Gönderilen Topluluk)	15
2)Aşiret/Klan	16
3)Kabile.....	18

4)Şa'b/Millet.....	20
5)Kavim	22
6)Fasıla.....	29
7)Sıbt	29
B.MEKÂN/KOMŞULUK BAĞINA GÖRE SOSYAL GRUPLAR	30
1)Medine	30
2)Karye (Köy, Kasaba, Memleket, Şehir, Ülke)	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

KUR'AN-I KERİM'DE TOPLUMSAL TİPOLOJİLER 34

A.KUR'AN'DA GEÇEN SOSYAL KATEGORİ KAVRAMLARI 34

1)Fırka	34
2)Nefer	35
3)Raht.....	36
4)Sülle	36
5)Fi'e	37
6)Şi'a (Taraftar, Yardımcı)	38
7)Zümre.....	39
8)Usbe	39
9)Mele	40
10)Karn	41
11)Ümmet	41
12)Diğerleri.....	42

B.İNSANIN ANTROPOLOJİK/PSİKOLOJİK ÖZELLİKLERİYLE ANILAN DÎNÎ-SOSYAL KATEGORİLER.....43

1) Aceleci (Acûl) Tipler	43
2) Zayıf Yaratılışlı (Daîf) Tipler	44
3) Hırslı (Helu') Tipler	45
4) Cahil (Cehûl) Tipler	46
5) Cimri (Bahîl/Katûr) Tipler	46
6) Nankör (Kefûr/Keffar/Kenûd) Tipler	47
7) Ümitsiz (Yeûs/Kanût) Tipler	48
8) Zâlim (Zalûm) Tipler	48
9) artısmacı (Hasîm/Cedelci) Tipler	49
C.KUR'AN'IN MUHTEDUN DEDİĞİ DİNİ-SOSYAL KATEGORİLER....	50
1) Mü'min Tipler	52
2) Müttaki, Muhsin Tipler	53
3) Âbid/Kânit/ Allah'a İtaat ve İbadet Eden Tipler	54
4) Munfik, Mutasaddık Ve Musaddık Tipler	55
5) Sabikun, Sabikun Bi'l-Hayrât/ Hayır Ve İyilikte Yarışan Tipler	57
6) Sâdık Tipler	57
7) Sabırlı Tipler	58
8) Alçakgönüllü/Mütevâzi ve Vakarlı Tipler	58
9) Öfkesini Yenen Tipler	59
10) Halîm ve Merhametli Tipler	59
11) Salih ve Muslih Tipler	60
D.KUR'AN'IN MUDİLLUN DEDİĞİ DİNÎ - SOSYAL KATEGORİLER ..	60
1) Kâfir Tipler	61
2) Münafık Tipler	61
3) Fasık, Günahkâr Tipler	62
4) Esim, Mücrim ve Facir Tipler	62

5)Azgın (Bağî/Tağî/Ğavî), Tipler.....	63
6)Haddi Aşan/Mütecaviz (Mu'tedî) Tipler.....	63
7)Müsrif, (Mübezzir) İsrâf Eden Tipler	63
8)Zorba (Cebbar), Zalim Tipler	64
9)Kibirli (Müstekbir/Mütekebbir), Böbürlenlen (Fahûr/Muhtal), Şımarık (Ferih), Gururlu, Kendini Müstağni Gören Tipler	65
10)Mutref (Zengin ve Şımarık) Tipler	66
11)Riyakâr Tipler	67
12)Yalancı (Kazib/Harras) Tipler	67
13)Sözünde Durmayan Tipler	68
14)Hilekar Tipler	68
15)Taklitçi Tipler	68
16)Hain (Havvan, Hattar) Tipler	69
17)Mudillun (Sapık) Tipler.....	69
18)Müfsid Tipler	70
19)Hevâ'sını İlah Edinen Tipler.....	70
20)Kutsal Kitapları Tahrif Eden Tipler.....	71
21)Alaycı (Hemmaz/Lemmaz) Tipler.....	71
22)Malı ve Dünyayı Aşırı Seven (Hırslı) Tipler	72
23)Şüpheci (Müzebzeb/Mürib) Tipler	72
24)Gafil ve Lakayt (Aldırışsız/İlgisiz) Tipler.....	73
E. KUR'AN'IN MÜŞRİK DEDİĞİ DİNİ-SOSYAL KATEGORİLER.....	74
SONUÇ	76
BİBLİYOGRAFYA.....	78

KISALTMALAR

- a.g.e. :Adı geçen eser
a.g.m. :Adı geçen makale
a.g.t. :Adı geçen tez
AÜİFD. :Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİFD. :Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBE.:Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bk. :Bakınız
c. :Cilt
DİA :Diyânet İslâm Ansiklopedisi
DİB. :Diyanet İşleri BAşkanlığı
EÜ. :Erciyes Üniversitesi
EAÜİFD:Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EÜİF. :Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İA. :İslam Ansiklopedisi
İFAV :Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MÜ. :Marmara Üniversitesi
MEBİA.:Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
MÜİFV.:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
s. :Sayfa
SÜSBE.:Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy. :Sayı
TDV. :Türkiye Diyanet VAKfı
trc. :Tercüme
UÜ. :Uludağ Üniversitesi
UÜİFD :Uludağ Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi
vb. :ve benzeri
vd :ve devamı
y :yıl

GİRİŞ

A. Konu, Amaç ve Önem

Dinin sosyolojik anlatımı, her şeyden önce onun belli bir dînî topluluk veya cemaati oluşturma özelliğinde toplanmaktadır. Her din bir toplum içinde ortaya çıkar ve kendine bağlananları, en azından manevi bir birlik oluşturan bir topluluk içerisinde bir araya getirir.¹

Toplum, üyeleri arasında bir beraberlik var oldukça yaşayabilir.²

Tip, bir insanı veya insan gruplarını diğerlerinden ayıran özelliktir. Tipoloji ise, insan tiplerini belirleme, diğerlerinden ayırt etme ve sınıflandırma yöntemi olarak ön plana çıkmakta ve herhangi bir bireyi, bir tek fizik veya ruhsalimsel tiplere göre sınıflandırmaya yönelik sistemdir.³

Kur'an-ı Kerim'in özelliklerini sıraladığı farklı inanç ve insan tipleri vardır.

Kur'an Kabile, Kavim, Millet, Ümmet vb. insan kümesinin dışında bakış açısına, büyüklük ve küçüklüğüne göre değişebilen daha başka sosyal grup veya kategorilerden de bahseder.

Kuran'da Bahsi Geçen İnsanlar Ve Topluluklar:

İsrailoğulları (Yahudiler), Hristiyanlar, Sabiiler, Semud toplumu, Lut kavmi, Medyen halkı, Ress halkı, bir kasaba kaklı, Yesrib halkı, Hicr halkı, Ad halkı, Bedeviler, Medine halkı, Tubba kavmi, Hz. Musa'nın kavmi, Yunus kavmi, Hz. İbrahim ve Onunla birlikte olanlar, Hz. Musa ve kadınlar, Talut ve topluluğu, Calut ve ordusu, Kehf ehli, Rakim ehli, Ye'cuc ve Me'cuc, bağ sahipleri, Hz. Yusuf'un zindan arkadaşları, Hz. Yusuf'un kardeşleri, şehir halkının üç elçisi, on iki güvenilir gözetleyici, Hz. Lut'un ailesi ve karısı, Hz. Âdem'in iki oğlu, Hz. Muhammed'in eşleri, İmran ailesi, Firavun ve önde gelen çevresi, sihirbazlar, büyücüler, Firavun, orduları ve

¹ Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2008, s.255

² Cezayirli, Gülay, "Dini Grup Ve Toplumsal Grup", *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara: 1965, s.369

³ Uysal, Halil, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Sözlüğü*, Konya: Uysal Kitabevi, 1996, s.16

ailesi, Hz. Musa'dan sonra İsrailoğuları'nın önde gelenleri, Müstazaflar-Müstekbirler, bahçe sahipleri v.b.

Kur'an-ı Kerim'de helak olan birey ve toplumlar: Nuh, Ad (irem) Semud, Ress halkı, Lut (Mu'tekife) halkı, Medyen Ashabı, Eyke halkı, Sebt ashabı, Tubba halkı, Karye ashabı, Uhdud ashabı, Fil ashabı, Sebe halkı ve Ebu Leheb.

Kur'an-ı Kerim'de helak olan birey ve toplumların ortak özellikleri: Uyarıcı bir peygamberin varlığı, inkârcı önde gidenler, lükse düşkün-müfrit toplum, güç ve kudretiyle şımaran halk, atalarının dînî ne körü körüne bağlı insanlar, cehalet egemen zihniyet, yanlışları engellemeye çalışmayan bireyler.

Kur'an-ı Kerim'de helak olan toplumların inanç durumunu ifade eden ortak özellikler: İnkâr, küfür, nankörlük, şirk- putperestlik, şüphe, hak ve Allah'ın ayetlerinden yüz çevirmek, körlük, basiretsizlik, Allah'tan korkmamak ve yanlış Allah tasavvuru.

Kur'an-ı Kerim'de helak olan toplumların tüm suç ve günahlarını kapsayan ortak özellikler: Tekzib, zulüm, fiske, yeryüzünde fesat çıkarmak-bozgunculuk etmek, aşırılık.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'a düşman olmayı, dine ve dindarlara savaş açmayı ifade eden ortak özellikler: Hakka karşı mücadele ve din aleyhinde propaganda, peygambere karşı topyekün mücadele, Allah'ın ayetlerine karşı büyükmek, düşmanlıkta inat etmek, düzenbazlık, tuğyan-azgınlık.⁴

Maun Suresinde insan tipleri ise şunlardır: dînî yalanlayanlar, yetim hakkı yiyenler, fakirlere yardım etmeyenler, namazlarını gereğince kılmayanlar, namazlarıyla gösteriş yapanlar, iyiliğe engel olanlar.

Kevser suresindeki insan tipleri: iyiliği çok yapanlar, namaza devam edenler ve namazı Allah rızası için kılanlar, Allah rızasını gözetilenler ve cömert olanlar.⁵

Kur'an'da geçen sosyal gruplar çok çeşitlidir: Aynı kan grubu, inanç, faaliyet alanı, fikir grubuna mensubiyet, geçici-sürekli grub, eğitim-siyasi duruma tabii oluş, şehir içinde-dışında yaşayanlar, es-sıhr (evlilik), en-neseb (soy), al-i (aile, sülale),

⁴ Ulutaş, Şükür, *Kur'an-ı Kerim'de Kavimlerin Ortak Özellikleri*, Yayımlanmamış Y. L. Tezi, A.Ü.S.B.E, 2006, s.170

⁵ Kesler, Muhammed Fatih, *Kur'an-ı Kerim'de (Maun Ve Kevser Surelerinde) İnsan Tipleri*, Ankara: Akçağ Yay, 1995, s.5

ihvanu fid-din (din kardeşliği), mesakin, dar, diyar, mısır, sur, nadi, çarşı, pazar, şehirlerarası menziller, emniyet içinde seyahat edenler vb.⁶

Kur'an-ı Kerim'de Geçen Sosyal Grupların Tasnifi ise şu şekilde yapılabilir:

Büyükliklerine Göre, İdeolojik olup olmadıklarına, Rakamsal nisbetlerine, Temel ve İlk Grup, Oluş sebeplerine göre, Kanbağı esasına göre, Mekân bağına göre, Zihni ve ideolojik faktörlerin oluşturduğu gruplar, Zaman boyutu bağına dayanan gruplar.⁷

İslam toplumunda, Muhacir, Ensar, Aşere-i mübeşşere, ağaç altında bey'at edenler, bedir ehli, uhut ehli vd vardır.⁸

Tabii Gruplar: Aile, Klan, kabile, millet, köy, şehir, yaş ve cinsiyet gruplarıdır.⁹

İdealist gruplar: Zihni yöneliş ön plandadır. Aynı toplumda birinin özellikleri ön plandayken, diğerini de tabii olarak ihtiva edecektir.

İslamiyet insanları diğerini red ve terk etmeden idealist gruplara yönlendirmiştir. Olandan olması gerekene çekmiştir.

Cemaat, cemiyet, teşkilatlı ve teşkilatsız sosyal gruplar, sosyal kategoriler birer sosyal tiplerdir.

Sosyal grupları iki karakter yapısına indirebiliriz. Tabii sosyal gruplar, idealist gruplar.¹⁰

Sezen'e göre Kur'an'da üç tür sosyal grup geçer; a)Tabii gruplar b) Sosyal kategoriler c) İdealist gruplar¹¹

Biyolojik ve kültürel çeşitlenmenin sebebi gayri iradi, ümmet çeşitlenmesinin sebebi iradidir. Tabii grublarla idealist grupları ayırt etmemizi sağlayan sosyoloji bakımından önemi haiz olan husus budur.¹²

Bir araştırmada araştırmanın önemi ile amacı bir bütün oluşturur. Zira amacı belirleyen araştırma konusunun "araştırılma önem derecesidir". Araştırmada konu,

⁶ Sezen, Yümnî, *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004, s.107

⁷ Erdoğan, Erol, *Kur'an-ı Kerim'de Yer Alan Sosyal Grup Kavramları*, Yayımlanmamış Y. L. Tezi, Sakarya: 1996, s.65

⁸ Sezen, a.g.e, s.124

⁹ Sezen, a.g.e, s.107

¹⁰ Sezen, a.g.e, s.124

¹¹ Sezen, a.g.e, s.107

¹² Sezen, a.g.e, s.172

çözümlemeye çalışılan problem, meseledir. Ancak araştırmacı önemli bir konuyu seçmelidir. Bir konunun önemi, onun:

Yeni oluşu

Zamanlı oluşu

Akâdemik olduğu kadar pratik bir değer taşıması ile belli olur.¹³

Bizim bu çalışmamızın amacı da büyük çoğunluğu sosyal kategori içerisine giren Kuran'da geçen grup tiplerini toplu bir şekilde belirlemek ve kısa tasvirlerini ve tanıtlarını yapmaktır. Çalışmanın önemi sosyolojik bir bakış açısıyla Kuran'ın toplumsal kategorilerini toplu bir şekilde ilgilenenlere sunmasında toplanmaktadır.

B. İddia ve Varsayımlar

Metodologlar arasında, hipotez ve varsayım kavramlarının neyi ifade ettiği hususunda farklılıklar vardır. Genelde hipotez karşılığı olarak faraziye (varsayım) kullanılmasına rağmen, bir kısım metodologlar varsayıma sayıltı, hipoteze de denence demektedirler. Hipotez şeklindeki önermeler (hipotetik önerme) şartlı önermelerdir. Hipotetik önermeler ilk bakışta tek bir önerme gibi görünseler de şart ve cevap önermeleri olarak iki önermeyi içerirler. Şart cümlesi aksiyomatik bir yapıya sahiptir. Cevap cümlesi ise şartın gerçekleşmesi halinde doğrulaması mümkün olan önermelerdir. Diğer bir ifade ile hipotezin doğruluğu aksiomun doğruluğuna bağlıdır. Aksiom doğru ise hipotez doğrulanabilir.¹⁴ İddia ve varsayıma gelince onun test edilme zorunluluğu yoktur.

Araştırmamızın temel iddia veya varsayımı şudur:

Evrensel bir mesaj olan Kuran somut sosyal gruplardan soyutlamalar ve ideal tipler geliştirerek her devirdeki başlıca insan karakterleri ve tiplerini kategorik olarak belirlemiştir.

Diğer bir varsayım ise şudur:

Kuran insanları inançları bakımından; mümin, münafık, kafir, müşrik kategorilerine ayırırken ibadet, amel ve ahlak bakımından başta müttakiler ve

¹³ Arslantürk, Zeki, *Araştırma Metot Ve Teknikleri*, İstanbul: Çamlıca Yay, 2008, s.47

¹⁴ Arslantürk, a.g.e, s.47

fasıklar olmak üzere çok sayıda kategorilere ayırmış ve birtakım yeni kategoriler geliştirmiştir.

C. Yöntem

Araştırmada başvuru ana metot belge tarama metodudur. Araştırmanın teorik kısımları belgelerde var olan bilgilerin tekniğine uygun olarak toplanması ve metodik olarak düzenlenmesi ile gerçekleştirilmiştir. Sosyal bilimlerde kullanılan genel metotlar olan vasıflama, karşılaştırma ve anlama ve/veya açıklama yöntemlerinin üçünden de yararlanılmıştır. Vasıflama yönteminin bir gereği olarak dolaylı gözlemler yapılmış ve dolaylı gözlem tekniklerinden bilgi ve belge toplama (dokümantasyon) ve bu bilgi ve belgeleri tartışma tekniklerinden yararlanılmıştır. Belgesel gözlem de denilen dokümantasyon metot ve teknikleri arasında belgelerin içerik analizlerine de sık sık başvurulmuştur.

Doğrudan gözlem olarak kendi şahsi gözlemlerimize başvurmuş bulunuyoruz.

D. Kapsam ve Sınırlar

Araştırmamızın kapsam ve sınırlarını tezin isminden de anlaşılacağı gibi Kuran'da toplumsal tipolojiler oluşturmaktadır. Bu tiplerden özellikle sosyal kategoriler üzerine yoğunlaşılacaktır.

E. İlgili Literatür

Akâdemik camiada değişik bilim dalları Kuran'da sosyal grupları analiz eden çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan konumuzla doğrudan bağlantılı olan bazılarını sıralamak gerekirse şunları sıralayabiliriz:

-Sezen, Yümnî, *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.

-Atalay, Orhan, *"Kur'an'da Sosyal Grup İfade Eden Kavramlar"*, EAÜİFD, Erzurum 2001.

-Kara, Osman, *Kur'an'da İnsan Tipleri (Doktora Tezi)*, Sakarya, 2002.

- Tekin, Mustafa, “Kur’an-ı Kerim’de Sosyal Gruplara Giriş”, *Kur’an Sosyolojisi Üzerine Denemeler*, Konya: Yediveren Yay, 2003

- Erdoğan, Erol, *Kur’an-ı Kerim’de Yer Alan Sosyal Grup Kavramları*, SÜSBE Yayınlanmamış Y. L. Tezi, 1996

Yukarıda zikredilen literatürdeki Kur’an’da İnsan Tipleri doktora tezi konuyu tefsir bakışı ile incelerken biz sosyolojik bakış açısı ile kavramları incelemeye çalıştık. Tezimizde yukarıda isimleri zikredilen diğer eserlerin ele aldıkları kavramları komşuluk, akrabalıktan doğan sosyal grup ve sosyal kategori kavramlarını grup ve kategori olarak ayırarak incelemeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİDE SOSYAL GRUP KAVRAMLARI VE TARİFLERİ

A. Sosyal Grup Nedir?

İnsan sürekli biçimde hem gruplar içinde yaşamakta hem de sürekli olarak gruplar meydana getirmektedir. Bu sebeple toplumsal grup, sosyolojinin temel konularından biridir.¹⁵

İnsan sosyal bir varlıktır. Bu bakımdan insanlık tarihinin ne kadar eski devirlerine inilirse inilsin, yeryüzünün her yerinde insanların daima bir takım topluluklar veya gruplar halinde yaşadıkları müşahade edilmektedir. Hal böyle olunca , sosyal gruplar meselesi, antik dönemde Aristo, 10. Yüzyılda yaşamış İslam alimi İbn Haldun tarafından ele alınmış, 18. Yüzyıldan itibaren sosyal bir anlam kazanmıştır. A. Comte ise “sosyal statik” başlığı altında konuyu incelemiştir.¹⁶ Sosyal gruplar insanların birlikte yaşamaların sonucu ortaya çıkan şekillerdir. İnsanlar toplu olarak yaşadığı gibi, hemen her toplum da, belli pek çok ünitelerden yani toplumsal kategoriler, gruplar ve alt gruplardan oluşmaktadır.¹⁷

Grup kavramı günlük dilde grup, şahıslardan, hayvanlardan, bitkilerden veya diğer nesnelerden küme halinde az sayıda olanları ifade etmek için kullanılır. Mesala bir ağaç grubu veya tartışma halinde olan bir öğrenci grubu gibi. Düzenli bir birimi ifade ettiğinde grup kavramı, özelliklerine göre insanların, eşyaların veya kavramların alt sınıflara ayırımında da kullanılır. Sözelimi, atom fizikçiler grubu, öğretmenler öğrenciler ve merkez binalar hep birlikte üniversite gruplarını oluştururlar. Nihayet

¹⁵Cezayirli, Gülay, “Dini Grup Ve Toplumsal Grup”, Ankara: A.Ü.İ.F.D, 1965, s.365

¹⁶ Günay, a.g.e, s.256

¹⁷ Günay, a.g.e, s.257

temelde müşterek özelliklere sahip bir ünite veya insan çevresi olarak ifade edilir. Mesela, bir sporcu kafilesi veya radikaller grubu gibi.¹⁸

Sosyal gruplar, her yerde aynı olmasa da , değişmeye zorlayan amillerin altında, tekamül hedefi gözeterek değişirler.¹⁹

Grup Kavramı, insanla ilgili olarak, az veya çok belli sayıdaki insanların bir arada bulunmasını ve bu birliktelik sayı, zaman ve mekan yakınlığından daha fazla bir anlam ifade ettiğinde sosyal grup olarak adlandırılır. Sosyal grup için şart koşulan bu özellikler arandığında sosyal grubun sosyal kategori, sosyal yığın ve sosyal kitleden farklı bir yapısının olduğu görülecektir.²⁰

İnsanların oluşturdukları her çeşit birliktelik bir sosyal grubu ifade etmez. Geçici birikmeler ve sosyal kategoriler sosyal grup değildirler. Sosyal gruplar, ortak amaçların izlenmesi hususunda, sosyal normlara, yararlarla ve değerlere uygun olarak, karşılıklı rolleri yerine getiren kişilerden oluşurlar ve bir yapıya sahiptirler. Bu yapı içerisinde bir roller ve statüler sistemi mevcuttur. Bu açıdan her sosyal grup, yapısal ve fonksiyonel bir birleşmedir. Bir sosyal gruba mensup kişiler, ortaklaşa bir kültür ve tarihle ilişkilidirler ve buna göre örgütlenirler. Bu bakımdan her sosyal grubun aidiyet duygusuna dayalı psikolojik bir boyutu da mevcuttur. Sosyal gruplarda öteki bir çokları arasında din de önemli bir faktör ve gerçeklik olarak yerini almaktadır. Üstelik dinden kaynaklanan gruplar da mevcuttur.²¹

Büyük küçük her organize insan topluluğu bir sosyal gruptur. Bir sosyal grubun olabilmesi için, her şeyden önce birden fazla insanın bir arada bulunması gerekir. Ayrıca bu topluluğun öteki insanlardan ayrı, başlı başına bir birlik meydana getirmesi, bir varlık kazanması ve topluluk içerisinde her üyeye düşen bir “rol”ün ve “statü”nün var olduğu yapısal bir sistemin oluşması gerekmektedir. Buna göre sosyal grup, orada bir “teşkilat” ve her üyenin bir rolünün bulunduğu bir “roller sistemi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde sosyal grup, içerisinde her bir üyenin bir rolünün bulunduğu belli bir teşkilatlanmayı da beraberinde getirmektedir.²²

¹⁸ Arslantürk, Zeki; Amman, Tayfun, *Sosyoloji*, İstanbul: Çamlıca Yay, 2008, s.181

¹⁹ Sezen, a.g.e, s.375

²⁰ Arslantürk, Amman, a.g.e, s.181

²¹ Günay, a.g.e, s.25

²² Günay, a.g.e, s.257

Sosyal grup mensupları, müşterek bir “kültür”ün içinde faaliyet ve karşılıklı münasebetler halindedirler. Sosyal grup; doğan, gelişen, kendini muhafaza eden ve yerine göre dağılan bir varlıktır.²³

Sosyal grup üyelerinin, kendilerini grubun mensubu saymaları veya öyle hissetmeleri ve öteki grup üyelerinin de onları o şekilde kabul etmeleri gerekir. Üyelerin gruba vaki iştiraklerini ifade eden bu duyguya “mensubiyet duygusu”, “birlik veya grup şuuru” ya da “biz duygusu” adı verilmektedir.²⁴

Sosyal gruplar, sosyal hayatta insanların ortak amaçlara erişmek için, aralarında belli bir derecede işbirliği kurarak, karşılıklı münasebetler tesis ettikleri teşekküller şeklinde tarif edilebilir.²⁵

Cemaat, cemiyet, teşkilatlı ve teşkilatsız sosyal gruplar, sosyal kategoriler, pek az tartışma ve cuzi farklı görüş açıları taşıyabilen sosyal tiplerdir. Sosyal grup deyince, geniş manada küçük büyük her türlü kümeleşme, birleşme anlaşılmaktadır. Aynı zamanda sabit olmayan, değişen ve hareket halinde olan insan toplulukları akla gelir.²⁶

Sosyal grupları genel iki karakter yapısına indirmek de mümkündür. Tabii sosyal gruplar, idealist gruplar. Tabii sosyal grupları kaln, kabile, köy, şehir, millet tabii gruplardır. Bu gruplarda içgüdüler, hisler, hayati yönelişler, zihni olanlardan daha ağır basar ve daha öndedir. İkincisi, siyasi ve ideolojik teşkilatlanmalar ve dînî gruplardır ki bunlar idealist topluluklardır. Bunlarda zihni yöneliş ön plandadır. Bu iki toplanma tipi yan yana değil iç içe anlaşılmalıdır. Aynı toplumda birinin özellikleri ön planda iken, diğerinin özelliklerini de tabii olarak ihtiva edecektir.²⁷

Fert ile sosyal grup arasında bütünleşmenin temelini ve ortak manaları sağlayan önemli bağı din teşkil eder.²⁸

Sosyal grupların önemli bir özelliği, kendilerini teşkil eden fertlere bağlı olmaksızın devam edebilme özelliğidir.²⁹

²³ Günay, a.g.e, s.257

²⁴ Günay, a.g.e, s.258

²⁵ Günay, a.g.e, s.258

²⁶ Sezen, a.g.e, s.107

²⁷ Sezen, a.g.e, s.107

²⁸ Sezen, a.g.e, s.91

²⁹ Sezen, a.g.e, s.79

Toplum veya sosyal grup, kendisini meydana getiren üyelerin bir organizasyonu, müessese, üyeler arasındaki anlayışa, benimseyişe ve davranışa dayalı ilişkilerin yapılaşmış şeklidir.³⁰

Bir toplumsal grubun oluşması için fiziksel veya coğrafi yakınlık ya da bireylerde ortak özelliklerin bulunması yeterli değildir. Buna karşılık yüz yüze ilişki halinde olmayan veya değişik kökenli, farklı özellikler taşıyan kişiler arasında ortaya çıkabilecek etkileşme bir toplumsal grubun temelini oluşturabilir.³¹

Bir toplumsal yığının ya da bir toplumsal kategorinin “grup” olarak alınabilmesi için üyeleri arasında bir etkileşim bulunması gerekir.³²

Grup, eylemlerinde birbirini göz önünde tutan, böylece bir arada bulunan, kendi aralarında bu etkileşme dolayısıyla başkalarından ayırdedilen iki veya daha çok kişiden kurulu bir topluluk olarak tanınabilir.³³

Bir toplumsal grubun oluşabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için grup şuurunun bulunması gereklidir. Birlik hissi ya da grup şuru, üyelerin, grubu temsil ettiği bütüne psikolojik yönden katılımlarını ifade eder. Üyelerin bu katılımlarının sentezi, grubu benzerlerinden ayıran özellikleri oluşturmaktadır.³⁴

Bir toplumsal grubu anlayabilmek, o grubun üyelerinin bağlı bulundukları kuralları, normları, adet ve usulleri bilmekle mümkündür.³⁵

Başkalarıyla ortak bir tecrübeye katılmak, ferde teselli, cesaret ve güç kazandırır. Bundan dolayı, dînî tecrübeyi ifade etmede insanı başkaları ile birleşmeye zorlayan bir eğilim bireylerin içinde güçlü bir şekilde bulunur.³⁶

³⁰ Sezen, a.g.e, s.213

³¹ Cezayirli, a.g.m, s.365

³² Cezayirli, a.g.m, s.365

³³ Cezayirli, a.g.m, s.365

³⁴ Cezayirli, a.g.m, s.365

³⁵ Cezayirli, a.g.m, s.365

³⁶ Cezayirli, a.g.m, s.372

B. Sosyal Grupların Tasnifi

Aynı kan grubu, aynı inanç grubu, aynı faaliyet dalı, aynı fikir grubuna mensubiyet, geçici veya sürekli oluşu gibi grup tasnifleri mevcuttur.³⁷

Zihnimizde Bütünlüklerini Kurduğumuz Topluluklar: İnançla ilgili dost grupları, geçici veya devamlı yardımlaşma, çete tipi, bağnaz, inananlar, inanmayanlar, müşrikler, münafıklar, fasıklar, kitap ehli, kitapsızlar, göçedenler (muhacir), onlara yardım edenler (ensar), kendini beğenmişler, seçkinler.³⁸

Grupları birbirinden ayıran önemli bir özellik grup içi bütünleşmenin türü ve yoğunluğudur. Bütünleşmenin türünü ve yoğunluğunu grup içi haberleşme biçimi belirler.³⁹

Teşkilatlanma biçimine göre sosyal gruplar : Teşkilatsız gruplar (kalabalık, halk), Teşkilatlı gruplar (resmi, gayri resmi gruplar), Otoriter ve demokratik gruplar

Temel işlevlerine göre sosyal gruplar: Aile, eğitim, ekonomik, siyasi, dînî , boş zamanları değerlendirme grupları.

Katılma özelliklerine göre sosyal gruplar: İrade ile girilen, irade dışı girilen sosyal gruplar.

Süresine göre sosyal gruplar: Geçici, sürekli sosyal gruplar.

İlişki tiplerine göre sosyal gruplar: Birincil, ikincil sosyal gruplar.

Cemaat ve cemiyet: Cemaat ve özellikleri, cemiyet ve özellikleri, cemaat ve cemiyet arasındaki farklara göre oluşan gruplar.

Diğer grup tipleri: Biyolojik gruplar (cinsiyet, yaş, akrabalık (aile, klan)).

Coğrafi gruplar: Köyler, şehirler.⁴⁰

³⁷ Sezen, a.g.e, s.107

³⁸ Sezen, a.g.e, s.119

³⁹ Cezayirli, a.g.m, s.368

⁴⁰ Kaya, Kamil, *Küçük Gruplar Sosyolojisi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008, s.41

C. Sosyal Kategori

Bir veya daha çok ortak özellikleri bulunan şahıslar beraberce bir kategori meydana getirirler. Ancak bu özellikler sosyal mevki ve sosyal münasebetler için bir önem arz ediyorsa sosyal kategori söz konusudur. Bir sosyal kategori meydana getiren şahısların karşılıklı, temas, haberleşme ve sosyal ilişkilere ihtiyaçları olmadığı gibi, yerel yakınlıkları da gerekli değildir.. mesela Almanya’da ziraati kendilerine ek bir çalışma alanı seçen şahıslar bir sosyal grup değil sosyal kategoridir. O halde sosyal kategoriler yalnızca düşüncede vardır ve terkipten ibarettirler. Onları yazıya geçirmek veya tabloda ortaya koymak mümkündür. Biz ancak bir sosyal kategorideki tek tek fertlerin ve temsilcilerinin fotoğrafını çekebiliriz. Zira bir sosyal kategori çerçevesinde grup oluşturan insanların topluca ve bir grup halinde fotoğraflarını çekmek zaman ve mekan yakınlığı ve birlikteliği bulunmadığı için mümkün değildir.⁴¹

Aynı toplum içinde yaşayan, az veya çok sınıf özelliği gösterebilen, birlikteliği hiç olmayanlar için istatistikî diyebileceğimiz sosyal gruplardır. Bir mekanda toplanmış olmayabilirler. Birbirinden haberdar olabildikleri gibi olmayabilirler. Genellikle öne çıkan önemli bir özellikleri dolayısıyla, onları bir toplulukmuş gibi mütalaa eder, zihnimize bütünlüklerini kurarız.⁴²

İnançla ilgili dost grupları, geçici veya devamlı yardımlaşma grupları, çete tipi gruplar, bağınaz gruplar, inananlar, inanmayanlar, müşrikler, münafıklar, fasıklar, kitap ehli olanlar, veya kitapsızlar, göçedenler (Muhacir), onlara yardım edenler (Ensar), kendini beğenmişler, seçkinler (meleu), aynı İslam toplumu içinde yaşayan sosyal grup ve kategorilerdir.⁴³

Ortak özellikler taşıyan bireyler toplamına “toplumsal kategoriler” denir.⁴⁴

Fırka-Ferik(başkalarından ayırt edici özelliği olan topluluk), Sülle (topluluk), Fie (cemaat), Şia (bir kimseyi güçlendiren, okimse etrafında yer alan topluluk) ,Zümre (genişlemiş ve oturmuş topluluk), Usbe (bağımsız ve birbirini destekleyen topluluk),

⁴¹ Arslantürk, Amman, a.g.e, s.182

⁴² Sezen, a.g.e, s.118

⁴³ Sezen, a.g.e, s.119

⁴⁴ Cezayirli a.g.m, s.365

Mümin-Kafir-Müşrik- Münafık- Fasık, Kitap Ehli, Seçkinler (el-Meleu, eşraf, olumsuz manada ileri gelenler) de birer Kur'an'î kategori oluştururlar..⁴⁵

Aşiret (yakın hısım), Fırka (farkı görme, ayırt etme), Fi'e (cemaat, fırka, taraf), Hızb (taraf olan, bölük), Kabile (bir babanın zürriyetinden doğup dallanan cemaat), Karn (bir nesilde yaşamış insanlar), Karye (köy, şehir), Kavim (çeşitli vesilelerle bir araya gelen insanlar), Medine , Mele (ileri gelenler), Mütraf (refaha kavuşmak, azmak), Sülle (insanlardan bir cemaat) ,Şa'b (bir aileden doğup dallanan kabileler grubu), Şi'a (taraf, yardımcı), Usbe (bağnaz ve birbirini destekleyen topluluk), Ümmet (din bağı esasına bağlı topluluk), Zümre (çok az kişiden oluşan topluluk), Ehl Kavramı (akraba, aile, peygamber gönderilen topluluk), Nas Kavramı (insanlar), Ashab Kavramı (halk arkadaşı) diğer Kur'an'î sosyal kategori oluşturur..⁴⁶

D. Sosyal Yığın Ve Kitle

Biz, günlük dilden ayrı olarak, sosyolojik açıdan, tesadüfen bir araya gelmiş, yan yana birlikte bulunan, beraberce yürüyen insanları zaman ve mekan yakınlığı bulunsa da sosyal grup olarak adlandırmaktayız. Belirli sosyolojik özelliklerden yoksun olan insan yığınlarını bunlar ancak yalnız fiziki anlamda temas halinde oldukları, buna karşılık karşılıklı bir etkileşim ve iletişimde bulunmadıkları için sosyal yığın olarak adlandırmaktayız. Demek ki sosyal yığın da sosyal kategoriden farklı olarak zaman ve mekan birlikteliği bulunmasına karşılık bir sosyal grubun teşekkülü için şart olan karşılıklı etkileşim ve birlikte mensubiyet duygusu gelişmediği için sosyal yığını da sosyal gruptan ayırmaktayız..⁴⁷

Sosyal yığına ait bir tanım yapabilmek için şunları göz önünde bulundurmak gerekir: Yığın oluşturan şahıslar nisbeten belirsiz olduklarından birbirlerine yabancıdırlar. Sosyal yığın teşkilatlı olmadığı için onda bir sıralama (hierarchy) ve görev dağılımı yoktur. Bir sosyal yığında, fiziki yakınlık büyük dahi olsa, yalnızca sınırlı bir sosyal iletişim ve etkileşim mevcuttur. Yığın oluşturan kişilerin davranışı fiilen var olsa

⁴⁵ Sezen, a.g.e, s.125

⁴⁶ Erdoğan, a.g.t, s. 17

⁴⁷ Arslantürk, Amman, a.g.e, s.182

bile, grup dağıldıktan sonra küme dışı davranışlara karşı yetersiz uyarımlar gösterirler (kitle hareketleri müstesna). Sosyal yığın ekseriya yerleşik bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle de sosyal değeri yerleşme sınırları ile çevrilidir. Sosyal yığın ekseriya geçicilik özelliği taşır. O derecede bir değişme içerisindedir ki ona girip çıkma bir an meselesidir.⁴⁸

Bireylerin belirli bir çevrede bulunmasından başka özellikler taşımayan topluluklara sosyolojik bir terim olarak “yığın” denilmektedir.⁴⁹Grupları; yapıları, fonksiyonları, amaçları ve büyüklüklerine ögre sınıflara ayırmak mümkündür. Ayrıca grup içi kararlılık, tutarlılık, süreklilik, rollerin dağılımı ve başka gruplarla ilişkilerin biçimi gibi daha bir çok özellikler sınıflamaya temel oluşturabilir.⁵⁰

E. Sosyal Grubun Özellikleri

Sosyal birimler grup olarak adlandırılabilmesi için; hem üyelerce hem de dışarıdaki gözlemcilerce tanınabilmelidir, grupların sosyal yapıları olmalı, gruptaki her üyenin kendi sosyal rolü olmalı, içinde rollerin oynandığı yolları etkileyen davranış normlarına sahip olmalı, grup üyeleri belirli ortak ilgi ve değerleri paylaşmalı, grup üyelerinin eylemlerinin yöneldiği bazı sosyal hedefler olmalıdır. Grubun sürekliliği olmalı, bu sürekliliğin devamı için karşılıklı ilişkilere dikkat edilmelidir.

Grubu yığında ayıran en önemli işaret, grubun zaman süreci içinde göreceli de olsa sürekliliği, ölçülebilir bir dayanıklılığıdır. Toplumdaki gruplar bir diğerlerinden merkezi işlevleri ile ayrılırlar.⁵¹

⁴⁸ Arslantürk, Amman, a.g.e, s.183

⁴⁹ Cezayirli, a.g.m, s.365

⁵⁰ Cezayirli, a.g.m, s.368

⁵¹ Fichter, Joseph, Sosyoloji Nedir?, trc: Çelebi, Nilgün, Ankara: Atilla Kitabevi, 1996, s.52

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'I KERİM'DE YER ALAN TABİÎ SOSYAL GRUPLAR

A. KAN BAĞINA GÖRE SOSYAL GRUPLAR

Öncelikle aile sonra aşiret, sonra kabile ve şa'b (millet) olarak sıralanabilir. Araplarda topluluk teşkilatı, aileden, aşiretten, fasiladan, fahzdan, fahzlardan da batn, bantlardan imare, imarelerden de kabile, kabilelerden de şa'blar oluşur.⁵²

1) Aile (Âl, Ehl Kavramı (Akraba, Aile, Peygamber Gönderilen Topluluk)

Kur'an-ı Kerim'de 127 yerde ehl, 25 yerde âl kavramı yer almaktadır. Ehl kavramı bir ailenin,⁵³ şehrin⁵⁴ veya ülkenin⁵⁵ mensuplarını ve bir ırkın, dînî n⁵⁶ veya mesleğin üyelerini belirtmek için kullanılmıştır. Halk, topluluk, ahali, yakın akraba, aşiret, aile ve ehil-erbab,⁵⁷ yakınlaşmak, yabancı olmamak, ünsiyet etmek gibi manalara gelmekle beraber ıstılahta nispet edilen kavrama göre farklı anlamlara gelmektedir.⁵⁸ Bir adamın ehli, kişi ile aynı çatı altında toplanan, nesep, din veya bunların yerine geçen bir zenaat, ev veya şehrin kendisi ile diğerlerini aynı ortak paydada topladığı kimselerdir.⁵⁹ Daha çok kan bağına dayalı bir yakınlığı ifade için kullanılmıştır.⁶⁰ Toplumsal yapının en küçük sosyal birliğini ifade eden aile kavramı, ayetlerde ehl

⁵² Halaçoğlu, Yusuf, "Aşiret", *İ.A.*, İstanbul: İz Yay, 1991, c.4, s.9

⁵³ Âli Imrân 3/ 121; Hicr 15/ 65; Hüd 11/ 46-81; A'raf 7/ 83; Tâhâ, 20/10-132; Kehf, 18/55; Kasas, 28/29; Ankebût, 29/33

⁵⁴ Kasas, 28/ 15; A'raf, 7/123; Kehf, 18/77; Ankebût, 29/31; Ahzâb, 33/13

⁵⁵ Nisa, 4/75; A'raf, 7/100; Kasas, 28/4-59; Hüd, 11/117

⁵⁶ Bakara, 2/105-109; Âli Imrân, 3/64-65-69-70-71-72-75...

⁵⁷ Durmuş, a.g.e, s.43

⁵⁸ Atalay, a.g.e, s.206

⁵⁹ Isfahânî, a.g.e, s.36

⁶⁰ Atalay, a.g.e, s.201

kavramı ile tanımlanmaktadır. Daha çok belli ortak karakteristiklere sahip olan insanları ifade etmek için kullanılmıştır.⁶¹

Ehl kavramı Kur'an'da on farklı anlamda kullanılmıştır.⁶²

“Sonunda Musa süreyi doldurup ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafından bir ateş gördü. Ailesine: Siz (burada) bekleyin...”⁶³

2) Aşiret/Klan

Arap alfabesinde ayın, şın, ye, re, yuvarlak te harflerinden oluşan aşiret, Kur'an-ı Kerim'de dört ayrı surede dört defa geçmektedir. “Yakın hısım”⁶⁴, kişinin kendileriyle çoğaldığı, on anlamında tam bir sayı oluşturduğu ailesi ve yakınları anlamında bir erkekten çoğalmış “en yakın akraba”⁶⁵, “yakın hısımlar, akrabalar, aynı kandan olanlar”⁶⁶ “aynı asıldan gelen, birlikte yaşayan, konup göçen, göçebe topluluk, oymak, kabile, boy, uruk”⁶⁷ manasına gelmektedir. Aşiret kelimesi tam bir sayı olan “on” manasındaki “el- aşeretü” kökünden türediğini söyleyenler olmakla beraber muâşeret anlamına gelen beraber yaşanılan en yakın akraba anlamında el-işret kökünden türediğini söyleyenler de vardır.⁶⁸

Kur'an-ı Kerim'de arkadaşlar,⁶⁹ yakınlar, akrabalar ve aynı kandan olanlar,⁷⁰ birlikte yaşanılan, düşüp kalkılan yakın akrabalar ve aile fertleri,⁷¹ hısımlar en yakınlar⁷² olarak geçmektedir.

⁶¹ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, trc: Koytak, Cahit; Ertürk, Ahmet; İstanbul: 1996, s.993

⁶² Durmuş, a.g.e, s.43

⁶³ Kasas, 28/ 29

⁶⁴ Feriştioğlu, Abdülmecid, *Lügat-I Feriştioğlu Ve Lügat-I Kânûn-İ İlahî*, trc: Muhtar, Cemal, İstanbul: MÜİF, 1993, s.215

⁶⁵ Isfahânî, Râgıp, *El- Müfredât Fi Ğaribi'l Kur'an*, İstanbul: 1986, s.502

⁶⁶ Sezen, a.g.e, s.109

⁶⁷ Doğan, Mehmet, *Büyük Türk Sözlük*, 2. Baskı, İstanbul: İz Yay 1996, s.38

⁶⁸ İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed B. Mükerrrem (V.711/1312), *Lisanu'l Arab*, Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1388/1968, C.XI, s.29-32

⁶⁹ Hac 22 / 13

⁷⁰ Tevbe 9 /24; Şuara 26/ 214; Mücadile 58/ 22

⁷¹ Yazır, Elmalılı M.Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, trc. kurul: Karaçam, İsmail; Işık, Emin; Bolelli, Nusrettin; Yücel, Abdullah, İstanbul: Zaman (Azim-Feza)Yay, 1992, c.IV, s.300

Sosyolojik olarak, belli bir hukuk sistemi olmayan, sosyal hayatın da geleneklerle devam ettirildiği sosyal büyüklüklere aşiret denmektedir.⁷³ Teşkilat ve taksimatında ilk ve en küçük topluluk olan aşiret, büyük baba, oğul ve torunlardan meydana gelen geniş bir aileden oluşmaktadır.⁷⁴ “Anne ve baba yoluyla aynı atadan geldiğine inanan, aynı kültürü paylaşan ve aynı coğrafi alanı kullanan, bu yüzden de aralarında sıkı bir bağlılık ilişkisi kurulan küçük insan topluluğu”⁷⁵ şeklinde tarif edebiliriz.

Kur’an-ı Kerim, insanların en yakın arkadaşlarını veya akrabalarını ifade ederken aşiret kelimesini kullanmaktadır.⁷⁶

“Allah'a ve ahiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa-...”,⁷⁷ “De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız...”⁷⁸ ayetlerini, ailenin bütün fertlerini içine alarak, “anne” kelimesini kullanmayıp baba kelimesini kullanarak “babalarınız” tabiriyle aşireti erkek merkezli bir tanıma tabi tutmaktadır⁷⁹ diye açıklayanlar olmakla beraber, ayetlerde baba, oğul, kardeş ve eşlerin aşiret kavramına dahil olmadığını söyleyenler de vardır.⁸⁰

“(Önce) en yakın akrabayı uyar.”⁸¹

Yukarıdaki ilk üç ayetten biri mekkî ikisi ise medenî ayetler olup her üç ayette de olumsuz anlamda kullanılmıştır.

“O, zararı faydasından daha (akla) yakın olan bir varlığa yalvarır. O (yalvardığı), ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir dosttur!”⁸²

Aydın’a göre, kabileye göre daha yaygın ve küçük olan aşiret aile ve klanın karşılığıdır.⁸³

⁷² Yazır, a.g.e, s.119

⁷³ Durmuş, Zülfikar, “Kur’an-ı Kerim’de Sosyal Gruplar”, Malatya: *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2003, Sayı 3, s.43

⁷⁴ Yinanç, Mükremin Halil, “Aşiret”, *TDVİA*, I. Cilt, s.709

⁷⁵ Demir, Ömer; Acar, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yay, 1992, s.38

⁷⁶ Doğan, a.g.e, s.61

⁷⁷ Mucâdile 58/ 22

⁷⁸ Tevbe 9/24

⁷⁹ Tekin, Mustafa, “Kur’an-ı Kerim’deki Aşiret, Kabile Ve Kureyş Kavramlarının Din Sosyolojisi Açısından Tahlili”, Kayseri: *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2001, c.14, Sayı: 3-4, s.451

⁸⁰ Atalay, Orhan, “Kur’an’da Sosyal Grup İfade Eden Kavramlar”, Erzurum: *A.Ü.İ.F.D.*, 2001, Sayı:16, s.206

⁸¹ Şuara26 /214

⁸² Hac 22 /13

Aşiret Kur'an- Kerim'de kan bağı ile birbirlerine bağlı, birinci dereceden akrabaları içine alan erkek merkezli bir tabii sosyal grubu ifade etmektedir. Ayetler fikir ve inanç birliğinin kan bağından daha kuvvetli olduğuna da vurgu yapmaktadır.⁸⁴

3) Kabile

İnsan, melek ve şeytanla ilgili olarak üç surede üç defa⁸⁵ medeni ayetlerde geçmekte olan kabile sözcüğü arap alfabesinde gaf, be, ye, lam, kapalı te harfleriyle yazılmaktadır. Çoğulu kabîl, kabaîldir.

Sözlükte “bölük”⁸⁶, “sınıf”⁸⁷, “soy”⁸⁸, “Bir soydan türeyen, bir arada yaşayan topluluk manalarına gelir. Göçebe, aşiret, boy, uruk, oymak”⁸⁹, Birbirini kabul edenlerin oluşturduğu topluluk.⁹⁰ Birbirlerine yakın aşiretlerden oluşan kabilelerde de “tek bir babadan çoğalan topluluk”, “bir babanın zürriyetinden doğup dallanan cemaat”⁹¹ anlamlarında kullanılmıştır.

Aynı soya mensup aileler topluluğu, boy, aşiret.

Araplarda “önünü almak, karşısına almak” anlamındaki kabl kökünden gelen kabile, büyük insan topluluğunun adıdır.⁹²

Aynı soydan geldiklerine inanan, ortak bir dil ve dinsel inançları olan, bir lider etrafında birden fazla aşiretin veya çeşitli boyların bir araya gelerek örgütlenmesiyle oluşan bir arada yaşayıp beraber yer değiştiren insan topluluklarıdır.⁹³

Aynı soydan gelme duygusu, yani organik (kan) bağlar ön plandadır.⁹⁴

⁸³ Aydın, Mustafa, , *İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı*, İstanbul: Pınar Yay, 1991, s.39

⁸⁴ Tekin, a.g.e, s.451

⁸⁵ Hucurât 49/13, İsrâ 17/ 92, A'raf, 7/ 27

⁸⁶ Feriştioğlu, a.g.e, s.226

⁸⁷ Sarı, Mevlüt, *El Mevârid Lit Tüllâb*, İstanbul: Bahar Yayın., 1982, s.1196

⁸⁸ Aydın, a.g.e, s.39

⁸⁹ Doğan, a.g.e, s.575

⁹⁰ Durmuş, a.g.m, s.41

⁹¹ Isfahânî, a.g.e, s.225

⁹² Avcı, Casim; Şentürk, Recep, “Kabile”, *TDVİA*, İsam, İstanbul: 2001, c.24, s.30

⁹³ Acar, a.g.e, s.78

⁹⁴ Aydın, a.g.e, s.39

Birden fazla aşiret veya boyların bir araya gelmesiyle meydana gelmiş toplumsal bir birlik; oymak. Kavram, kandaşlık ve nesep duygusu üzerine kurulu olduğu için aynı dili konuşan ve ortak kültür özelliklerine sahip ilkel toplumları da içine almaktadır. Genellikle akrabalık ve görev bağıyla birbirine bağlı olup bir yurda yerleşmiş bir toplumsal grubu da anlatır. Türkçede bu anlamı içeren en uygun kelime, yurt, dil, ve kültür ortaklığına sahip ilk toplum biçimini ifade eden “boy” kavramıdır.⁹⁵

“Ey Âdemoğulları! Babanızla ananızı çirkin yerlerini kendilerine göstermek için Şeytan Cennetten çıkardığı gibi sakının sizi de belâya uğratmasın, çünkü o ve kabilesi sizi sizin kendilerini göremeyeceğiniz cihetten görürler, biz o Şeytanları o kimselerin velileri kılmışızdır ki imana gelmezler.”⁹⁶ Ayette kabile olumsuz anlamda “yandaş ve kabile”⁹⁷

Ayette geçen “o ve onun kabilesi”, “onun zürriyeti”,⁹⁸ “o ve o kabileden olanlar”⁹⁹ anlamında tefsir edilmiştir.

“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır. İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyle çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”¹⁰⁰

“Bir asla mensup büyük tabakalara onun dünunda (altında) bulunan taifelere...” de kabile denir.¹⁰¹

Kanbağından kaynaklanan organik bağlar ve bu bağların oluşturduğu kültür bilinci şa'b'a nazaran aşirette daha kuvvetlidir.¹⁰²

Kabilelerde üyeleri kabileye bağlayan unsur, kan ve nesep bağıdır. İbn Haldûn da buna ‘asabiyet’ veya ‘grup ruhu’ demiştir.¹⁰³

⁹⁵ Kirman, Mehmet Ali, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Rağbet, 2004, s.119

⁹⁶ A'raf 7/ 27

⁹⁷ Tekin, a.g.m, s.453

⁹⁸ Bilmen, a.g.e, s. 1008

⁹⁹ Yazır, a.g.e, c.6, s. 4470

¹⁰⁰ Hucurât 49/13

¹⁰¹ Bilmen, a.g.e, s. 3456

¹⁰² Erdoğan, a.g.e, s.33

¹⁰³ İbn Haldun, *Mukaddime*, trc: Kendir, Halil, Ankara: Yeni Şafak Yay, 2004, c.I, s.483

Her halükârda kabile gerçek nesep bağından ziyade, aynı soydan gelme duygusuyla üyelerini birbirlerine bağlar. Zira aşirette nesep, kuruntu değil kat'i bir gerçektir, fakat kabilede ise kuruntudur.¹⁰⁴ Soyun bir karşılığı olan kabileye aynı şekilde komşuluk faktörünü de katanlar vardır.¹⁰⁵

Kabile milletle aynı şey değildir.¹⁰⁶ Kabilede cemaat özelliği devam eder. Kök aileyi teşkil eden ailenin başı aynı zamanda kabilenin de reisidir.¹⁰⁷

Ayette, kabileler halinde yaratılmanın tearuf-tanışmayı kolaylaştırmak- için olduğu, kabilenin sosyal bir gerçeklik ifade ettiği, yanlış bilgilenme üzerine temellenen kabileciliğin tehlikesine düşülmemesi için de “takva” insanlar arasında geçerli olacak bir değer ölçüsü olarak belirtilir.

Sosyolojik olarak kabile şöyle tanımlanır: “ Birkaç batından veya ikincil cemaatlardan oluşan, ‘mülk’ denilen ortak bir bölgede yaşayan, kendisine has bir lehçesi, homojen bir kültürü ve bağımsız bir siyasal yapısı olup yabancı kabile üyelerine karşı ortak bir dayanışma içinde bulunan topluluk”.¹⁰⁸ “Birkaç batın veya diğer ikincil toplumsal yapılardan oluşan, kendi mülkleri olarak kabul edilen müşterek bir coğrafyada yaşayan, özel bir dil, homojen bir kültür ve siyasal bir bütünlüğe sahip ya da en azından dış unsurlara karşı ortak bir savunma varlığına getiren bir sosyal birliktir.”¹⁰⁹

4) Şa'b/Millet

Sözlükte; millet,¹¹⁰ ulus,¹¹¹ boy,¹¹² büyük kabile¹¹³ gibi anlamlara gelen Şa'b kavramı ıstılahi olarak bir aileden doğup dallanan kabileler grubu,¹¹⁴ meşhur bir

¹⁰⁴ Seyyid, a.g.e, s.28

¹⁰⁵ Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Kayseri: EÜİF. Yay, 1993, s.201

¹⁰⁶ Armağan, Mustafa, “Kabile”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, İstanbul: Risâle Yay, 1990, c.I, s.319

¹⁰⁷ Sezen, *Sosyoloji Ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler Ve Tartışmalar*, İstanbul: İfav Yay., 1990, s.83

¹⁰⁸ Armağan, a.g.e, s.319

¹⁰⁹ Bedewi, A. Zeki, *A Dictionary of the social Sciences*, Beirut: Librairie Du Liban, 1986, s.430

¹¹⁰ Topaloğlu, Bekir; Karaman, Hayrettin, *Yeni Kamus*, İstanbul: Nesil Yay, 1988, s.209

¹¹¹ Sarı, a.g.e, s.824

¹¹² Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: M.E.B, 1969, s.10

¹¹³ Feriştioğlu, a.g.e, s.197

¹¹⁴ İsfehâni, a.g.e, s.262

babaya-ataya dayanan çok insan topluluğu,¹¹⁵ meşhur bir ataya nispet edilerek çoğalan kabilelerin oluşturduğu ve hatta boyutu ulusa kadar uzanan insanlar topluluğu¹¹⁶ bir aileden doğup dallanan kabileler grubu¹¹⁷ anlamlarına gelmektedir. Kur'an'da millet¹¹⁸ anlamında kullanılmıştır.

Ayetlerde “ayın şın be” harfleriyle yer alan şa'b kavramı, Hucurat suresi 19. Ayetinde, çoğul olarak da Mürselât suresi 30. ayetinde geçmektedir.

Lugatta ayrıca toplamak, ayırmak, ıslah ve ifsât etmek gibi zıt anlamları da içine almaktadır. Kabile ile kavim arasında aynı etnik ve kültürel dokuya sahip olan topluluğa Şa'b denmektedir.¹¹⁹ Kabileden farklı olarak etnik bir kökene sahip olmanın yanında kültürel bağları da ifade etmekte, halkın karşılığı olarak organik-kültürel bir birliktir.¹²⁰

Hilmi Ziya Ülken'e göre Türkçe'de şa'b kavramı değişik sayıda sob, aşiret, yarım ve bazı durumlarda sürü ve kabileleri de içine alan, ortak vasıflara sahip, aynı dili konuşan ve ilkel bir toplum biçimini ifade eden boy veya ulus kelimelerine karşılık gelmektedir.

Şa'b kavramı tefsircilerce çeşitli kabileleri (altında) toplayan¹²¹, bir asla mensup büyük tabaka¹²² şeklinde açıklanmışlardır.

(İnkârcılara o gün şöyle denilir:) yalan saya geldiğiniz azaba doğru gidin! Üç kola ayrılmış, (ama) ne gölgelendiren ne de alevden koruyan bir gölgeye gidin.¹²³

Şu'ab şa'b'ın (şu'be) çoğuludur. Kısım, bölüm, ağaç dalı¹²⁴ anlamlarına gelmektedir.

Araplar toplulukları tasnif ederken insan vücudundan yararlanmışlardır. İnsan kafatasını meydana getiren kemiklerin her birine; bir babanın soyundan gelen ve

¹¹⁵ Tehânevi, *Keşşâfu Istılahat El-Fünûn*, Kalküta, 1862, c.2, s.733

¹¹⁶ Tekin, Mustafa, “Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Gruplara Giriş”, *Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler*, Konya: Yediveren Yay, 2003, s.93

¹¹⁷ Isfahânî, a.g.e, s.592

¹¹⁸ Akyüz, Vecdi, *Kur'an'da Siyasi Kavramlar*, İstanbul: Kitabevi Yay, 1998, s.68

¹¹⁹ Atalay a.g.e, s.210

¹²⁰ Durmuş, Zülfikar a.g.m, s.40

¹²¹ Yazır, a.g.e, s.212

¹²² Bilmen, a.g.e, s.3456

¹²³ Mürselât 77/ 29,31

¹²⁴ Topaloğlu, Karaman, a.g.e, s.209

dallanan topluluğa, kabile, hepsine de kabâil, bu kabileleri bir araya getiren ve hepsinin bir asla mensup olduğu topluluklara da “re’s”/baş veya “şa’b” denilir. “Şa’b” soydan gelen toplulukların en büyüğüdür ve kabileleri içinde barındırmaktadır.¹²⁵

Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.¹²⁶

“Şu’ab”, bir cisimden ayrılan çatallardır. Ayette geçen “Üç çatallı gölge”¹²⁷ ifadesi, Hristiyanlığın teslis inancının Allah’ı oluşturduğuna inandıkları üç unsurun bir sembolü ile ilişkilidir ki haç da bu teslis inancını temsil etmektedir. Ayet buna inananlara hitaben “Haydi gidin bu üç kola ayrılmış bir gölgeye” denileceğini bildirmektedir. Bu ayetteki şa’b kavramıyla inkârcılara hitap edilerek bir kıyamet sahnesi çizilmektedir ki burada kategorik bir bölünmeye işaret edilmiştir.¹²⁸

Şa’b tamamen kanbağına dayanan bir sosyal grup olmakla¹²⁹ beraber kültürel bağları da içermektedir.¹³⁰

5) Kavim

Salt olarak kavim çeşitli vesilelerle bir araya gelmiş olan insanları ifade eder.¹³¹ Kavim kelimesinin Türkçe karşılığı ulustur.¹³²

Arap alfabesinde gaf, vav, mim kelimeleriyle yazılmaktadır.

Kavim kelimesi, bir sosyal grubun ötesinde, soy birliğini ifade eden biyososyal bir gerçekliği ifade etmektedir. Irk kavramı biyolojik, kavim kavramı ise daha çok sosyolojik bir manâ ifade etmektedir. Irk ve kavim kan birliği, dil ve diğer kültür

¹²⁵ Soyalan, Mehmet Yaşar, *Elmalılı Tefsirinde Kur’ani Terimler Ve Deyimler*, İstanbul: Ağaç Yay, 2003, s.306

¹²⁶ Hucurât 49/13

¹²⁷ Mürselât 77/30

¹²⁸ Tekin, a.g.m, s.94

¹²⁹ Erdoğan, a.g.t, s.50

¹³⁰ Aydın, Mustafa, *İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1991, s.39

¹³¹ Erdoğan, a.g.t, s.41

¹³² Ülken, a.g.e, s.306

birliğini içine almakla birlikte ırkta kan, sosyolojik olarak kavim de dile dayanmaktadır.¹³³

Sosyolojik manada kavmin en belirgin özelliği, homojen bir birliğin olmayışıdır.¹³⁴ Kendisine has lisanı olan topluluklar Kur'an-ı Kerim'de kavim olarak nitelendirilmektedir. “(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.”¹³⁵

Kavim kelimesi sözlükte yakın eş dost, akraba, halk topluluğu, millet¹³⁶ manalarıyla açıklanmış, ağırlıklı olarak da “toplum” anlamında kullanılmıştır. Kur'an-Kerim'de inanç ve davranışı ortak olan kimseler, sultan veya kralların yönetiminde bulunan halklar ve genellikle bir peygambere ya da coğrafi bir mekâna izafe edilerek kullanılmıştır.¹³⁷

“Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler...”¹³⁸ Ayetten de anlaşıldığı üzere genellikle topluluk olarak ifade edilen bu kavram, hem erkek topluluğu hem de kadın topluluğu içerisinde barındırmaktadır.¹³⁹

“Sizden öncekilerin, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi?”¹⁴⁰

Kavimin oluşumu, çoğalan insanların aileler şeklinde dağılmalarıyla olmuştur. “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır.”¹⁴¹ Bu ayetten çıkarılan notlar:

Bir tek erkek ve dişiden yaratılan insan çoğalmıştır. Çoğalan insanlar gelişigüzel değil soylar, kabileler ve milletler haline gelmiştir. Bu sosyal gruplar tearefû -bilışmek,

¹³³ Sezen, a.g.e, s.110

¹³⁴ A.J. Wensick, “Kavim”, İstanbul: *MEBİA*, 1955, c.VI, s.453

¹³⁵ İbrâhim 14/4

¹³⁶ Topaloğlu, Karaman, a.g.e, s.360

¹³⁷ Okumuş, Ejder, *Kur'an'da Toplumsal Çöküş*, İstanbul: İnsan Yay, 1995, s.69

¹³⁸ Hucurât 49/11

¹³⁹ Isfahânî, s.631

¹⁴⁰ İbrâhim 14/9

¹⁴¹ Hucurât 49/13

tanışmak- birbirlerine yararlı olmak, aralarında tamamlayıcılık ve işbirliği¹⁴² yapmak için birbirleri ile devamlı münasebettedirler. Grupların soy üstünlüğü gibi soy üstünlüğü yarışı gibi bir fikre kapılmamaları için üstünlüğün ancak takva ile olacağının bilinmesidir.¹⁴³

Ayetlerde geçen kavim kelimesi Nuh, Musa, Firavun kavmi gibi muayyen toplumlara; bilen, inanan, kâfir, zalim gibi belli bir zaman ve mekânda yaşamayan ve bu anlamda evrensel boyutlu genel toplumlar ve halklar için kullanılmıştır. Musa'nın kavmi ayetlerini dînî grup; Firavun'un kavmi ayetlerini ise ulus anlamında anlayabiliriz.

144

Kur'an-ı Kerim'in en çok kullanılan kelimeleri arasında üç yüz seksen iki yerde çeşitli şekillerde geçmekte olan kavim kelimesini üç anlamda tasnif etmemiz mümkündür: Soy birliği, millet; farklı düşünceyi, inancı ve davranış biçimini benimseyen insanlar topluluğu; bir peygambere mensup olan halk, kişiler.

Kur'an-ı Kerim medeniyet kurma amacıyla olan, geçmişte ayakta kalabilmiş veya helak olmuş kavimlerin durumlarını bildirmek için kavim kavramını kullanmıştır. Medeniyet kurma amacıyla olan insanlar için de temel ilkeler sunmuştur. Kur'an'a göre şu özellikteki toplumlar veya kişiler medeni olabilir:¹⁴⁵ İnançlı, bilgili, ince anlayışlı, her durumda aklını kullanan olayların gerçek sebeplerine ve arka planına nüfuz edip yüzeysellikten kendini kurtaran, olaylardan gerekli dersi almasını bilen, tefekkür eden, kendisinin yararını bilip gözetken, elindeki nimet ve imkânların değerini bilip gerekli şekilde kullanan, şımarıklık ve azgınlığa düşmeyip, şükretmesini bilen, toplumlar, topluluklar, kişiler.¹⁴⁶

Kur'an-ı Kerim medeni seviyeye ulaşamamış toplumları ise şöyle belirtir: İnançsız, bilgisiz, cahil, anlayışsız, aklını kullanmayan, olayların derinliğine nüfuz edemeyip yüzeysellikte kalan, sorgulama ve eleştirme yetisine sahip olmayan, taklit hastalığına yakalanarak gerçekleri göremeyen, taassupkar ve bağınaz olan, üretemeyen,

¹⁴² Farukî, İsmail Raci, “*Sosyal Bilimlerin İslâmileştirilmesi*”, *Niçin İslâm Sosyolojisi*, trc: Kuru, Fehmi, İstanbul: Risale Yay, 1995, s.92

¹⁴³ Sezen, a.g.e, s.111

¹⁴⁴ Atalay, a.g.em, 213

¹⁴⁵ Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'an Ve Medeniyet*, İstanbul: Pınar Yay, 1. Baskı, 1996, s.42

¹⁴⁶ Bakara 2/118; Bakara 2/164; Mâide 5/50; En'âm 6/98; A'raf 7/32

bozguncu, haksızlığı ilke edinen, gayri ahlaki davranış ve tutum içinde bulunan, içinde bulunduğu kötü durumun farkında olmayan ve kurtuluş için çare aramayan toplumlar, topluluklar, kişiler.¹⁴⁷

a) Soy Birliği

Nuh,¹⁴⁸ Hud,¹⁴⁹ Lut,¹⁵⁰ Salih,¹⁵¹ Yunus,¹⁵² İbrahim,¹⁵³ Musa¹⁵⁴... Kavim kelimesi geçen bu ayetler aynı soya mensup olanlar şeklinde anlaşılabilir.¹⁵⁵

(Zülkarneyn) Nihayet güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki, onlar için güneşe karşı bir örtü yapmamıştık.¹⁵⁶

Nihayet iki dağ arasına ulaştığında onların önünde, hemen hiçbir sözü anlamayan bir kavim buldu.¹⁵⁷

Onlardan önce Nuh kavmi, Res halkı ve Semûd da yalanlamıştı.¹⁵⁸ Âd ve Firavun ile Lût'un kardeşleri de (yalanladılar).¹⁵⁹ Eyke halkı ve Tûbba' kavmi de.¹⁶⁰

Onlara kendilerinden evvelkilerin, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyen halkının ve altüst olan şehirlerin haberi ulaşmadı mı?¹⁶¹

Sizden öncekilerin, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin

¹⁴⁷ Âli İmrân 3/85; Mâide 5/22; A'raf 7/64; Yûnus 10/75; Sâffât 37/ 30

¹⁴⁸ A'raf 7/69; Tevbe 9/70; Hûd 11/89; İbrâhim 14/19; Hac 22/42; Furkân 25/37; Şuara 26/105; Sâd 38/12; Mü'min 40/5,31; Kaf 50/12; Zâriyât 51/46; Necm 53/52; Kamer 54/9

¹⁴⁹ Hûd 11/ 60, 89

¹⁵⁰ Hûd 11/70, 74, 89; Hac 22/43; Şuara 26/160; Kamer 54/33

¹⁵¹ Hûd 11/89

¹⁵² Yûnus 10/98

¹⁵³ Tevbe 9/70; Hac 22/43

¹⁵⁴ A'raf 7/127, 148, 159; Şuara 26/10; Kasas 28/76

¹⁵⁵ Durmuş, a.g.m, s.31

¹⁵⁶ Kehf 18/ 90

¹⁵⁷ Kehf 18/ 93

¹⁵⁸ Kaf 50/ 12

¹⁵⁹ Kaf 50/ 13

¹⁶⁰ Kaf 50/ 14

¹⁶¹ Tevbe 9/ 70

haberleri size gelmedi mi?¹⁶²

Hani Rabbin Musa'ya: O zalimler güruhuna, Firavun'un kavmine git demişti.¹⁶³

Musa (  lde) kavmi için su istemişti.¹⁶⁴ Musa, kavmine: Allah bir sığır kesmenizi emrediyor, demişti de: Bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi. O da: Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım, demişti.¹⁶⁵ Bir zamanlar Musa, kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Allah'ın size (lütfettiği) nimetini hatırlayın.¹⁶⁶ Biz de Musa ve kardeşine: Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın...¹⁶⁷

Kavim kelimesi ayetlerden anlaşılacağı üzere bazı ayetlerde soy birliği ve millet anlamında kullanılmıştır. Bazen kavimlerin isimleri açıkça geçmekte: Nuh,  d, Semûd gibi. Bazen de yönetimin başındaki kişi veya peygamber adıyla verilmektedir: İbrahim, Musa, Firavun gibi.

Kuran'da Bahsi Geçen İnsanlar Ve Topluluklar:

İsrailoğulları (Yahudiler), Hristiyanlar, Sabiiler, Semud toplumu, Lut kavmi, Medyen halkı, Ress halkı, bir kasaba kaklı, Yesrib halkı, Hier halkı, Ad halkı, Bedeviler, Medine halkı, Tubba kavmi, Hz. Musa'nın kavmi, Yunus kavmi, Hz. İbrahim ve Onunla birlikte olanlar, Hz. Musa ve kadınlar, Talut ve topluluğu, Calut ve ordusu, Kehf ehli, Rakim ehli, Ye'cuc ve Me'cuc, bağ sahipleri, Hz. Yusuf'un zindan arkadaşları, Hz. Yusuf'un kardeşleri, şehir halkının    elçisi, on iki güvenilir gözetleyici, Hz. Lut'un ailesi ve karısı, Hz. Âdem'in iki oğlu, Hz. Muhammed'in eşleri, İmran ailesi, Firavun ve önde gelen çevresi, sihirbazlar, büyücüler, Firavun, orduları ve ailesi, Hz. Musa'dan sonra İsrailoğulları'nın önde gelenleri, M stazaflar-Müstekbirler, bahçe sahipleri v.b.

Kur'an-ı Kerim'de helak olan birey ve toplumlar: Nuh, Ad (irem) Semud, Ress halkı, Lut (Mu'tekife) halkı, Medyen Ashabı, Eyke halkı, Sebt ashabı, Tubba halkı, Karye ashabı, Uhdud ashabı, Fil ashabı, Sebe halkı ve Ebu Leheb.

¹⁶² İbrâhim 14/ 9

¹⁶³ şuara 26/ 11

¹⁶⁴ Bakara2/60

¹⁶⁵ Bakara 2/ 67

¹⁶⁶ Mâide 5/ 20

¹⁶⁷ Yûnus, 10/87

Kur'an-ı Kerim'de helak olan birey ve toplumların ortak özellikleri: Uyaran bir peygamberin, inkârcı önde gidenler, lükse düşkün-mütref toplum, güç ve kudretiyle şımaran halk, atalarının dînî ne körü körüne bağlı insanlar, cehalet egemen zihniyet, yanlışları engellemeye çalışmayan bireyler.

Kur'an-ı Kerim'de helak olan toplumların inanç durumunu ifade eden ortak özellikler: İnkâr, küfür, nankörlük edenler, şirk- putperestlik, şüphe, hak ve Allah'ın ayetlerinden yüz çevirmek, körlük, basiretsizlik, Allah'tan Korkmamak ve yanlış Allah tasavvuru.

Kur'an-ı Kerim'de helak olan toplumların tüm suç ve günahlarını kapsayan ortak özellikler: Tekzib, zulüm, fiske, yeryüzünde fesat çıkarmak-bozgunculuk etmek, aşırılık.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'a düşman olmayı, dine ve dindarlara savaş açmayı ifade eden ortak özellikler: Hakka karşı mücadele ve din aleyhinde propaganda, peygambere karşı topyekün mücadele, Allah'ın ayetlerine karşı büyüklenmek, düşmanlıkta inat etmek, düzenbazlık, tuğyan-azgınlık.¹⁶⁸

Maun Suresinde insan tipleri: dînî yalanlayanlar, yetim hakkı yiyenler, fakirlere yardım etmeyenler, namazlarını gereğince kılmayanlar, namazlarıyla gösteriş yapanlar, iyiliğe engel olanlar.

Kevser suresindeki insan tipleri: iyiliği çok yapanlar, namaza devam edenler ve namazı Allah rızası için kılanlar, Allah rızasını gözetenler ve cömert olanlar.¹⁶⁹

b) İnsan Topluluğu:

Toplu olarak yaşayan insanlar.¹⁷⁰ Kan bağı, inanç veya başka nedenlerden bir araya gelmiş topluluklar için kavim kelimesi kullanılmıştır.

Kavim sözcüğü, soy birliğinden daha fazla ayette, çeşitli özelliklere sahip küme, halk, topluluk ve grubu anlatmak için kullanılmıştır.¹⁷¹ “Ey iman edenler! Kendilerine Allah'ın gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin. Zira onlar, kâfirlerin kabirlerdeki kâfirlere

¹⁶⁸ Ulutaş, a.g.t, s.229

¹⁶⁹ Kesler, a.g.e, s.81

¹⁷⁰ Erdoğan, a.g.t, s.39

¹⁷¹ Ra'd 13/ 11; Mü'minûn 23/ 46; Hucurat 49/ 11; Mücâdile 58/ 22; Teğâbün 64/ 13

(onların dirilmesinden) ümit kestikleri gibi ahiretten ümit kesmişlerdir.”¹⁷²

Nihayet güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu öyle bir kavim üzerine doğar buldu ki, onlar için güneşe karşı bir örtü yapmamıştık.¹⁷³ Musa kavmine demişti ki: Ey kavmim!..¹⁷⁴ Peygamberlerin elçi olarak gönderildiği toplumlara vurgu yapmak için kavim kelimesi kullanılmıştır.¹⁷⁵

c) Kişiler, Kimseler:

Ayetlerde geçen kavim kelimesinin büyük bir çoğunluğu “kimseler”¹⁷⁶ “herhangi bir insan topluluğu”¹⁷⁷ anlamında kullanılmıştır. Anlayanlar,¹⁷⁸ inananlar,¹⁷⁹ aklını kullananlar,¹⁸⁰ düşünenler,¹⁸¹ bilenler,¹⁸² inkârcılar,¹⁸³ zalim kimseler,¹⁸⁴ zorbalar,¹⁸⁵ bozguncular,¹⁸⁶ iyiler,¹⁸⁷ anlayan bir toplum¹⁸⁸, inanan bir toplum¹⁸⁹, suçlular...¹⁹⁰ çok sayıda ayetin sonu bu şekilde bitmektedir.

¹⁷² Mümtehine 60/ 13

¹⁷³ Kehf 18/ 90

¹⁷⁴ Bakara 2/ 54

¹⁷⁵ Erdoğan, a.g.t, s.39

¹⁷⁶ Sezen, a.g.e, s.113

¹⁷⁷ Erdoğan, a.g.t, s.40

¹⁷⁸ Bakara 2/ 118; Mâide 5/ 50

¹⁷⁹ Nahl 16/ 79; Ankebût 29/ 51; Zuhruf 43/ 88

¹⁸⁰ Bakara 2/ 164; Ankebût 29/ 35; En'âm 6/ 126

¹⁸¹ Nahl 16/ 69; Bakara 2/ 164; Mâide 5/ 58; Ra'd 13/ 3,4

¹⁸² Bakara 2/ 230; En'âm 6/ 97

¹⁸³ Bakara 2/ 259; Bakara 2/ 264; Bakara 2/ 286; Âli Imrân 3/ 147; Neml 27/ 43

¹⁸⁴ Bakara 2/ 258; Mâide 5/ 51; Mü'minûn 23/ 28; Şuara 26/ 10; Kasas 28/ 25

¹⁸⁵ Mâide 5/ 22

¹⁸⁶ Ankebût 29/ 30

¹⁸⁷ Mâide 5/ 84

¹⁸⁸ En'âm 6/ 98; En'âm 6/ 105

¹⁸⁹ En'âm 6/ 99

¹⁹⁰ En'âm 6/ 147

6) Fasıla

“(11-14) Birbirlerine gösterilirler (fakat herkes kendi derdindedir). Günahkâr kimse ister ki, o günün azabından (kurtuluş için), oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm ailesini ... fidye olarak versin ...”¹⁹¹

Fasıla aşiretten büyük, kabileden küçük kanbağına dayalı sosyal bir gruptur.¹⁹²

7) Sıbt

Kur'an'da daha çok torunlar anlamında zikredilen bir kavramdır.

“«Biz, Allah'a ve bize indirilene; İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve esbâta indirilene...”¹⁹³

“Yoksa siz, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve esbâtın yahudi, yahut hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz?”¹⁹⁴

“De ki: Biz, Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve Ya'kub oğullarına indirilenlere...”¹⁹⁵

“Ve (nitekim) İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, esbâta (torunlara), İsa'ya, Eyyûb'e, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettik.”¹⁹⁶

“Biz İsrailoğullarını oymaklar halinde oniki kabileye ayırdık.”¹⁹⁷

¹⁹¹ Meâric 70/ 13

¹⁹² Atalay, s.208

¹⁹³ Bakara 2/ 136

¹⁹⁴ Bakara 2/ 140

¹⁹⁵ Âli İmrân 3/ 84

¹⁹⁶ Nisa 4/ 163

¹⁹⁷ A'raf 7/ 160

B. MEKÂN/KOMŞULUK BAĞINA GÖRE SOSYAL GRUPLAR

1) Medine

Medine, hem bir coğrafi mekânı hem de bu mekân üzerinde hayatlarını devam ettiren sakinleri ifade eden, bir arada bulunmak için kanbağı veya zihni faktörlerin belirleyici olmadığı, sadece mekânsal birlikteliğin bir araya getirdiği fertlerden oluşan sosyal bir gruptur. Ortak özellikleri aynı mekânda bulunmalarıdır ve burada yaşayanlara da ehl-i Medine veya medinî denmektedir.¹⁹⁸

Ortak yaşamın, bir arada yaşamanın bir sorumluluğu olarak, insan hayatına ilişkin her türlü ihtiyacın karşılandığı yer veya bu özelliklerde bir yerde ikamet eden sosyal topluluk kavramıyla şehirlere isim olmuştur.¹⁹⁹

Kur'an-ı Kerim'de mim, dal, ye, nun, yuvarlak te harflarından oluşmaktadır. Ondört yerde tekil, üç yerde çoğul (medain) olmak kaydıyla, onbir surede, onyedi ayette, onyedi defa geçmektedir. Ayetlerde daha çok peygamber kıssaları içinde geçmektedir.

Bir yerde yerleşmek, ikame etmek anlamındadır. Medine, yerleşilen yer anlamına gelmektedir.²⁰⁰

Çoğul şekli ile şehir anlamında kullanılan yerler:

Onu ve kardeşini egle ve şehirlere toplayıcı görevliler gönder.²⁰¹ Firavun da şehirlere (asker) toplayıcılar gönderdi.²⁰²

Ayetlerde şehir manasına kullanılan Medine:

“Dediler ki: Onu da kardeşini de beklet; şehirlere toplayıcılar (memurlar) yolla.”²⁰³ “Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki...”²⁰⁴ “Bu, hiç şüphesiz şehirde, halkını

¹⁹⁸ Erdoğan, a.g.t, s.65

¹⁹⁹ Yazır, a.g.e, s.95

²⁰⁰ Isfahâni, a.g.e, s.705

²⁰¹ Şuara 26/ 36

²⁰² Şuara 26/ 53

²⁰³ A'raf 7/ 111

²⁰⁴ Yûsuf 12/ 30

oradan çıkarmak için kurduğunuz bir tuzaktır.”²⁰⁵ “Siz, içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de, baksın, (şehrin) hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin...”²⁰⁶ “Şehirde iki yetim çocuğun...”²⁰⁷ “O şehirde dokuz kişi (elebaşı) vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar...”²⁰⁸

“Şehirde korku içinde...”²⁰⁹ “Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi...”²¹⁰ “Şehirde kötü haber yayanlar...”²¹¹ “Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır...”²¹²

Şehir halkı olarak kullanılan ayetler:

“Çevrenizdeki bedevî Araplardan ve Medine halkından birtakım münafıklar vardır ki...”²¹³ “Medine halkına ve onların çevresinde bulunan bedevî Araplara...”²¹⁴ “Şehir halkı, birbirlerini kutlayarak, (meleklerin yanına) geldiler,”²¹⁵ “Musa, ahalisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi...”²¹⁶

Medine kavramı şehir ile şehir dışında yaşayanlar ayrı sosyal grup olarak zikredilmiş olmakla beraber aralarında sorumluluk bakımından fazla bir farklılık gözetilmemiştir.²¹⁷

Şehirle ilgili olmak üzere Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı kelimeleri ise şöyle sıralayabiliriz:

Mesakin: “(Sizden önce) kendilerine zulmedenlerin yurtlarında oturdunuz...”²¹⁸,
Dâr: “Fakat Semûd kavmi o deveyi, ayaklarını keserek öldürdüler. Sâlih dedi ki: «Yurdunuzda üç gün daha yaşayın (sonra helâk olacaksınız)!» Bu söz, yalanlanamayan

²⁰⁵ A'raf 7/ 123

²⁰⁶ Kehf 18/ 19

²⁰⁷ Kehf 18/ 82;

²⁰⁸ Neml 27/ 48

²⁰⁹ Kasas 28/ 18

²¹⁰ Kasas 28/ 20; Yâsîn 36/ 20

²¹¹ Ahzâb 33/ 60

²¹² Münâfikûn 63/ 8

²¹³ Tevbe 9/ 101

²¹⁴ Tevbe 9/ 120

²¹⁵ Hicr 15/ 67

²¹⁶ Kasas 28/ 15

²¹⁷ Sezen, a.g.e, s.117

²¹⁸ İbrâhim 14/ 45

bir tehdit idi.”²¹⁹, **Diyar:** “Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında diz üstü çökekaldılar.”²²⁰, **Mısır:** “...Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz? O halde şehre inin. Zira istedikleriniz sizin için orada var...”²²¹ **Sûr:** “...Nihayet onların arasına, içinde rahmet, dışında azap bulunan kapılı bir sur çekilir.”²²², “Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile!”²²³ “...Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı...”²²⁴, **Nâdi:** “...yol kesecek ve toplantı yerlerinde edepsizlikler yapacak mısınız?”²²⁵, mahfel, kulüp benzeri bir yer anlamında, **Esvâk:** “(Resûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı...”²²⁶, “...Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor!”²²⁷

Hızır ile Kavmi Semûd'un anlatıldığı Medine, Hicr şehridir.²²⁸ Hz Lût ile kavminin anlatıldığı yer, Sedum (sodom),²²⁹ Hz. Musa ile Firavun'un arasında geçen olayların yaşandığı,²³⁰ Hz. Musa'dan yardım isteyen adamın yaşadığı,²³¹ Hz. Yusuf'un kıssasındaki Medine, Mısır;²³² Ashab-ı Kehf'in hayatının anlatıldığı yer Efsus,²³³ Hz. Musa ile Hızır'ın yolculuğunu anlatan ayetlerdeki Medine de Antakya'dır.²³⁴

²¹⁹ Hûd 11/ 65

²²⁰ Hûd 11/ 67

²²¹ Bakara 2/ 61

²²² Hadîd 57/ 13

²²³ Nisa 4/ 78

²²⁴ Haşr 59/ 2

²²⁵ Ankebût 29/ 29

²²⁶ Furkân 25/ 20

²²⁷ Furkân 25/ 7

²²⁸ Neml 27/ 48

²²⁹ Hicr 15/ 67

²³⁰ A'raf 7/ 111; A'raf 7/ 123; Şuara 26/ 36; ²³⁰ Şuara 26/ 53

²³¹ Kasas 28/ 15; Kasas 28/ 18; Kasas 28/ 20

²³² Yûsuf 12/ 30

²³³ Kehf 18/ 19

²³⁴ Kehf 18/ 77; Kehf 18/ 82; Yâsîn 36/ 13; Yâsîn 36/ 20

2) Karye (Köy, Kasaba, Memleket, Şehir, Ülke)

Arapçada gaf, re, ye, yuvarlak te harflariyle yazılmaktadır. Çoğulu “kurâ”dır.

Sözlükte insanların toplandıkları yer manasına gelmektedir.²³⁵ İnsanların uygarlık düzeyinde içinde toplandıkları, yaşadıkları yer, köy, kasaba, şehir, ülke, cemiyet ve hatta medeniyet gibi yerleşim merkezi veya bu yerleşim yerinde yaşayan insanları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.²³⁶

“(İsrailoğullarına:) Bu kasabaya girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yeyin, kapısından eğilerek girin...”²³⁷ “Size ne oldu da Allah yolunda ve «Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan bu şehirden çıkar... diyen...”²³⁸

Yerleşim merkezinin halkına örnek:

“Elçilerimiz İbrahim'e (iki oğul ihsan edeceğimize dair) müjdeyi getirdiklerinde şöyle dediler: Biz bu memleket halkını helâk edeceğiz...”²³⁹

“«Biz, şüphesiz, bu memleket halkının üzerine, yoldan çıkmalarına karşılık gökten (feci) bir azap indireceğiz.»”²⁴⁰

“Yahud o kimse gibi ki bir şehre uğramıştı, altı üstüne gelmiş ıpıssız yatıyor...”²⁴¹ “Size ne oldu da Allah yolunda ve «Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan bu şehirden çıkar...”²⁴²

“Ve dediler ki: Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?”²⁴³

Ayetlerden anlaşılmaktadır ki karye kavramı, insanların toplandıkları köy, şehir, kasaba, ülke gibi yerleşim yerleri veya bu yerleşim yerlerinde yaşayan topluluğu ifade etmek için kullanılmıştır.

²³⁵ Sarı, a.g.e., s.124

²³⁶ İsfahânî, a.g.e, s.439

²³⁷ Bakara 2/ 58

²³⁸ Nisa 4/ 75

²³⁹ Ankebût 29/ 31

²⁴⁰ Ankebût 29/ 34

²⁴¹ Bakara 2/ 259

²⁴² Nisa 4/ 75

²⁴³ Zuhruf 43/ 31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE TOPLUMSAL TİPOLOJİLER

A. KUR'AN'DA GEÇEN SOSYAL KATEGORİ KAVRAMLARI

1) Fırka

Kısım, topluluk, grup anlamlarına gelmektedir.²⁴⁴

Arap alfabesinde fe, re, gaf harflarından türemiştir.

Ayrılma,²⁴⁵ ayırma,²⁴⁶ ayırt etme, hüküm verme,²⁴⁷ bölme²⁴⁸ ve uzaklaştırma²⁴⁹ anlamlarına gelmektedir.

114 sureden 29'unda ve 67 ayette değişik anlamlarda geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de en çok geçen sosyal kavramlardan biridir.

Fırka kavramı, ayetlerde bütünün bir parçası olarak, bütünden bazı özellikleri ile ayırt edilen, farklılığı görülen üye sayısı belli olmayan "...dan bir grup" anlamında kullanılmıştır.

İnsanlar arasından ayrılmış belli bir grup ve topluluğu ifade etmek için kullanılır.²⁵⁰ Başkalarından ayırt edici özellikleri bulunan topluluktur.²⁵¹

Terim olarak, İslam fikir tarihinde, kendilerine has siyasi düşünce veya itikadi telakkilere sahip olan gruplar için "siyasi akım" ve "itikadi mezhep" manasına da

²⁴⁴ Sezen, , a.g.e, s.92

²⁴⁵ Talâk, 65/2

²⁴⁶ Bakara, 2/ 50, 102, 136, 285; Nisa 4/152; Duhân 44/4

²⁴⁷ Mâide, 5/ 25

²⁴⁸ Nisa, 4/ 150

²⁴⁹ En'âm, 6/ 153

²⁵⁰ Topaloğlu, Bekir, "Fırka", *TDVİA*, c.XIII, İstanbul: T.D.V. Yay, 1996, s.35

²⁵¹ İsfahânî, a.g.e, s.79

gelmektedir.²⁵²

“Bu iki zümrenin (müminlerle kâfirlerin) durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir.”²⁵³

Fırka üzerinde din sosyolojisi dînî ikaz, itiraz ve protesto hareketleri dolayısıyla durur.²⁵⁴

Kur'an-ı Kerim'de 35 (türevleri ile 67) kere geçen bu kavramın 11 mekki, 24'ü ise medenidir. Olumlu durumlar için kullanılmakla beraber ağırlıklı olarak olumsuzluklar için kullanılmıştır.

“...(İnsanların) bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir...”²⁵⁵ (Ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysaki onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler de iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ederlerdi.”²⁵⁶ “...birbirinizi öldürüyor, aranızdan bir zümreyi yurtlarından çıkarıyor, kötülük ve düşmanlıkta onlara karşı birleşiyorsunuz...”²⁵⁷ Peygamber nefislerinizin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse büyüklük taslayarak kimini yalanladığınız kimini de öldürdüğünüz doğru değil mi?”

2) Nefer

“Sonra onlara karşı size tekrar (galibiyet ve zafer) verdik; servet ve oğullarla gücünüzü arttırdık; sayınızı daha da çoğalttık.”²⁵⁸ “Bu adamın başka geliri de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: «Ben, servetçe senden daha zenginim; insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm.»”²⁵⁹ “Hani cinlerden bir gurubu, Kur'an'ı dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Kur'an'ı dinlemeye hazır olunca (birbirlerine) «Susun» demişler, Kur'an'ın okunması bitince uyarıcılar olarak

²⁵² Topaloğlu, a.g.e, c.13, s.35

²⁵³ Hûd, 11/ 24

²⁵⁴ Sezen, a.g.e, s.92

²⁵⁵ Şûrâ, 42/ 7

²⁵⁶ Bakara, 2/ 75;

²⁵⁷ Bakara, 2/ 85

²⁵⁸ İsrâ, 17/ 6

²⁵⁹ Kehf, 18/ 34

kavimlerine dönmüşlerdi.”²⁶⁰ “(1-2) (Resûlüm!) De ki: Cinlerden bir topluluğun (benim okuduğum Kur'an'ı) dinleyip de şöyle söyledikleri bana vahyolunmuştur: Gerçekten biz, doğru yola ileten hârikulâde güzel bir Kur'an dinledik de ona iman ettik. (Artık) kimseyi Rabbimize asla ortak koşmayacağız.”²⁶¹

Kimi yerlerde nefer kavramıyla öncelikle sıkıntılı ve savaş durumlarında kişinin yardımına koşan en yakınları ve ailesi kastedilmektedir.²⁶²

3) Raht

Arapçada 3-10 kişilik bir grubu ifade eder. Kur'an'da şu ayetlerde geçmektedir.

“Dediler ki: Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve içimizde seni cidden zayıf (âciz) görüyoruz! Eğer yanındaki küçük bir grup olmasa, seni mutlaka taşıyarak öldürürüz. Sen bizden üstün değilsin. (Şuayb:) «Ey kavmim dedi, size göre benim grubum Allah'tan daha mı güçlü ve değerli ki, onu (Allah'ın emirlerini) arkanıza atıp unuttunuz. Şüphesiz ki Rabbim yapmakta olduklarınızı çepeçevre kuşatıcıdır.”²⁶³ “O şehirde dokuz kişi (elebaşı) vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı.”²⁶⁴

4) Sülle

Büyük bir grup,²⁶⁵ sosyal statü kavramını ihtiva eden bir grup, topluluk manasında kullanılmıştır.²⁶⁶

Arapçada se, lam, lam, yuvarlak te harfleri ile yazılmaktadır. 1 surede , 3 ayette, 3 defa geçmektedir. Üçü de tekildir.

²⁶⁰ Ahkaf, 46/29

²⁶¹ Cin, 72/ 1

²⁶² İsfahâni, s.764

²⁶³ Hûd, 11/91-92

²⁶⁴ Neml, 27/ 48

²⁶⁵ Yazır, a.g.e, s.97; Bilmen, a.g.e, s.3596

²⁶⁶ Sezen, a.g.e, s.119

“(Onların) çoğu önceki ümmetlerden. Birazı da sonrakilerdendir.”²⁶⁷ “Bunların birçoğu önceki ümmetlerdendir.”²⁶⁸ “Birçoğu da sonrakilerdendir.”²⁶⁹

Kendisinden daha büyük olan asıl kütlelerin içinde sayıca ciddi bir büyüklüğe münhasır yer alan temsil kabiliyeti sahip sosyal bir kavramdır. Asıl kütle “öncekiler-sonrakiler”dir.²⁷⁰

5) Fi’e

Fi’e kavramı, cemaat,²⁷¹ birbirleri ile açıkça yardımlaşan cemaat,²⁷² bölük, topluluk, taraf, grup anlamlarına gelmektedir.²⁷³ Burada anahtar kelimemiz yardımlaşmayı ifade eder.²⁷⁴

Arapçada fe, hemze, yuvarlak te harfları ile yazılmaktadır.

Kur’an-ı Kerm’de 6 surenin 8’inde fie olarak tekil, 3’ünde ise fietân- fieteyn olarak ikili olarak geçmektedir. Fie kavramı Mekke döneminde 2 ayette geçmekte, diğerleri ise Medine dönemi ayetlerinde yer almaktadır.

“...Nice az sayıda bir birlik Allah’ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir...”²⁷⁵ “Karşı karşıya gelen şu iki gurubun halinde sizin için büyük bir ibret vardır. Biri Allah yolunda çarpışan bir gurup, diğeri ise bunları apaçık kendilerinin iki misli gören kâfir bir grup...”²⁷⁶ “Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilme veya diğeri bölüğe ulaşp mevzi tutma durumu dışında...”²⁷⁷, “Herhangi bir topluluk ile karşılaştığınız zaman sebat edin...”²⁷⁸ “Fakat iki ordu birbirini görünce ardına döndü ve: Ben sizden uzağım...”²⁷⁹

²⁶⁷ Vâkıa, 56/13-14

²⁶⁸ Vâkıa, 56/39

²⁶⁹ Vâkıa, 56/ 40

²⁷⁰ Erdoğan, a.g.e, s.48

²⁷¹ Feriştioğlu, a.g.e, s.224; Sarı, a.g.e, s.1126

²⁷² Sezen, s.93

²⁷³ Yazır, s.300

²⁷⁴ Tekin, a.g.m, s.94

²⁷⁵ Bakara, 2/ 249

²⁷⁶ Âli Imrân, 3/ 13; Ayrıca bakınız: Kehf, 18/ 43; Kasas, 28/ 81; Enfâl, 8/ 19;

²⁷⁷ Enfâl, 8/ 16

²⁷⁸ Enfâl, 8/45

“Size ne oldu da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız?”²⁸⁰

Fi’e kavramının geçtiği ayetlerin tamamında askeri hüviyet taşıyan savaşla ilgili gruplar için kullanılmıştır. Üyeler arasında sıkı bir dayanışma ve yardımlaşma vardır. Kan bağı esasına dayanan bir sosyal grup değildir ve sayı olarak da bir kütleyi göstermemektedir.

6) Şi’a (Taraftar, Yardımcı)

Arapçada şın, ye, ayın, yuvarlak te harfleri ile yazılmaktadır. Çoğulu ve fiil anlamı ile birlikte 9 surede 11 ayette, 10’u mekki, 1’i medeni ayetlerde yer almaktadır.

Bölük,²⁸¹ grup, topluluk, taraftar, yardımcı,²⁸² benzerler anlamlarına gelir. Kur’an-ı Kerim’de emsal, topluluk, zümre, dost, ümmet, kavim manasında kullanılmıştır.²⁸³ Şia bir cemaate veya hizbe bağlanmak, cemaatin yayılması, kuvvetlenmesi, çoğalması, insanın kendileri ile güç bulduğu kişiler anlamlarına gelmektedir. Odunla ateşi çoğaltmak ve onu kuvvetlendirmek için de bu kelime kullanılır.²⁸⁴

“Firavun, (Mısır) toprağında gerçekten azmış, halkını çeşitli zümrelere bölmüştü.”²⁸⁵

Bir şey üzerine birleşen, ittifak eden her topluluğa şia denir. Birbirini izleyen, birbirine tabi olan insanlar.²⁸⁶ Ayrıca üzerinde birleşilecek ortak fikirle birbirinin arkasında giderek bir Emire veya reise taraftar olan gruba şia denir.²⁸⁷

Düşünce ve hayat tarzları aynı olan, bir kısmın diğer bir kısmının görüşlerine tabi

²⁷⁹ Enfâl, 8/48

²⁸⁰ Nisa, 4/ 88;

²⁸¹ Feriştioğlu, a.g.e, s.197

²⁸² Topaloğlu, a.g.e, s.218

²⁸³ Sezen, a.g.e, s.120

²⁸⁴ Isfahânî, a.g.e, s.271

²⁸⁵ Kasas, 28/ 4

²⁸⁶ Râzi, Fahrüddin, *Mefâtihi’l-gayb (Tefsir-i Kebir)*, trc. kurul: Yıldırım, Suat; Cebeci, Lütfullah; Kılıç, Sadık; Doğru, C.Sadık, Ankara: Akçağ Yay, 1995, c.9, s.485

²⁸⁷ Yazır, a.g.e, C.9, s.485

olduğu her topluluğa şia denir.²⁸⁸

Şia, üyelerinin birbirleri ile güç bulduğu, bir liderin önderliğinde, ortak bir fikir etrafında toplanan taraftarlar topluluğuna da denir. Grubun sayısı ve genişliğinden ziyade, aynı durumda olması ve aralarında fikir birliği önemlidir.

7) Zümre

Arapçada ze, mim, re, yuvarlak te haflari ile yazılmaktadır. Grup, topluluk, cemaat, takım, bölük gibi anlamlara gelen ve çoğulu zümer olan kelime ayetlerde bölük olarak tercüme edilmiştir. Zümre, sayıları çok az kişiden oluşan dağınık azar azar taifeler²⁸⁹ manasına gelmekle beraber genişlemiş ve oturmuş bir topluluğu da ifade etmektedir.²⁹⁰

“O küfredenler, bölük halinde cehenneme sürülür...”²⁹¹ “Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir...”²⁹²

8) Usbe

Arapçada ayın, sad, be, yuvarlak te harfleri ile yazılmaktadır. Çoğulu useptir. Bağnaz ve birbirini destekleyen topluluk,²⁹³ ekip, elebaşısı olan bir gürûh istikametinde kullanılmıştır. Usbe, bazı hedeflere ulaşmak için karşılıklı etkileşimlerin olduğu,²⁹⁴ sayıları birden kırka kadar olan²⁹⁵ sosyal gruptur.

“Başkalarını yalan yere iffetsizlikle suçlayanlar içinizden bir güruhtur... Onlardan bu (günahın) işlenmesinde başı çekenleri vahim bir azap beklemektedir!”²⁹⁶

²⁸⁸ Atalay, a.g.e, s.225

²⁸⁹ Isfahânî, a.g.e, s.93

²⁹⁰ Sezen, a.g.e, s.120

²⁹¹ Zümer, 39/ 71

²⁹² Zümer, 39/ 73

²⁹³ Isfahânî, a.g.e, s.340

²⁹⁴ Sezen, a.g.e, s.120

²⁹⁵ Bilmen, s.1540

²⁹⁶ Nûr, 24/ 11

“(Kardeşleri) dediler ki: Yusuf’la kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Halbuki biz kalabalık bir cemaatiz. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlışlık içindedir.”²⁹⁷ “Karun, Musa’nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü-kuvvetli bir topluluk zor taşırdı...”²⁹⁸ “Dediler ki: Hakikaten biz (kuvvetli) bir topluluk olduğumuz halde, eğer onu kurt yerse, o zaman biz gerçekten âciz kimseler sayılırız.”²⁹⁹

9) Mele

Arapçada mim, lam, hemze harfleri ile yazılmaktadır. Bir görüşü paylaşan, göz dolduran,³⁰⁰ seçkin kimseler, cemaat,³⁰¹ toplumun siyâsi, ekonomik ve sosyal güç merkezlerini elinde tutan katı gelenekçi iktidar seçkinleri, elebaşlar, ileri gelenler, önderler, asilzadeler, soylular, aristokrat tabaka, fikir danışılan kimseler, beyler, yöneticiler ve kodamanlar gibi anlamlara gelen sosyal bir gruptur.³⁰²

“Musa’dan sonra, Benî İsrail’den ileri gelen kimseleri görmedin mi?”³⁰³ “Kavminden ileri gelenler dediler ki: Biz seni gerçekten apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz!”³⁰⁴

“Onun kavminden, kâfir olup ahirete ulaşmayı inkâr eden ve dünya hayatında kendilerine refah verdiğimiz varlıklı kişiler...”³⁰⁵

²⁹⁷ Yûsuf, 12/ 8

²⁹⁸ Kasas, 28/ 76

²⁹⁹ Yûsuf, 12/ 14

³⁰⁰ Çelik, İbrahim, “Kur’an’da Mele Terimi, Peygamberler Ve Onlara Uymak İstemeyenler”, Bursa: UÜİFD, 1986, s.75

³⁰¹ Topaloğlu, a.g.e, s.365

³⁰² Pazarbaşı, a.g.e, s.280

³⁰³ Bakara, 2/246

³⁰⁴ A’raf, 7/ 60; A’raf, 7/66; Şuara, 26/ 34; A’raf, 7/ 75; A’raf, 7/88; A’raf, 7/ 90; A’raf, 7/109; A’raf, 127; Hûd, 11/ 27; Hûd, 11/ 38; Mü’minûn, 23/ 24; Kasas, 28/ 38; Sâd, 38/ 6;

³⁰⁵ Mü’minûn, 23/ 33

10) Karn

Arapçada gaf, re, nun harfleri ile yazılmaktadır. Kur'an'da 14 surede, 19 ayette, 20 kere geçmektedir. Çoğulu kurûndur. Karn kavramı, yüz yıllık zaman dilimi,³⁰⁶ aynı dönemde yaşayan topluluk,³⁰⁷ insan nesli, çağ, gibi anlamlara gelmektedir.

“Sonra onların ardından başka nesiller getirdik.”³⁰⁸ “Nuh'tan sonraki nesillerden nicelerini helâk ettik...”³⁰⁹ “Bizim, onlardan önce nice nesilleri helâk etmiş olmamız kendilerini yola getirmede mi?”³¹⁰ “Âd'ı, Semûd'u, Ress halkını ve bunlar arasında daha birçok nesilleri de (inkârcılıklarından ötürü helâk ettik).”³¹¹ “Halen yurtlarında gezip dolaştıkları kendilerinden önceki nice nesilleri helâk edişimiz onları doğru yola sevketmedi mi?”³¹² “Karun ise: O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi, demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti.”³¹³ “Müşrikler görmüyorlar mı ki, onlardan önce nice kavimler helâk ettik.”³¹⁴ “Andolsun ki sizden önce, peygamberleri kendilerine mucizeler getirdiği halde (yalanlayıp) zulmettiklerinden dolayı nice milletleri helâk ettik...”³¹⁵

Karn, belli bir bölgede ve belirli bir dönemde yaşayan nesil, kuşak, halk, kavim, millet anlamlarına gelmektedir.

11) Ümmet

Kur'an-ı Kerim'de geçen sosyal grup kavramlarından birisi de ümmet kavramıdır. Kur'an'da ümmet kelimesi ile karşımıza çıkan ilk manâ, canlıların bir kısım

³⁰⁶ Topaloğlu, a.g.e, s.343

³⁰⁷ Isfahânî, a.g.e, s.605

³⁰⁸ Mü'minûn, 23/ 42

³⁰⁹ İsrâ, 17/ 17

³¹⁰ Tâhâ, 20/ 128

³¹¹ Furkân, 25/ 38

³¹² Secde, 32/ 26

³¹³ Kasas, 28/ 78

³¹⁴ Yâsîn, 36/ 31

³¹⁵ Yûnus, 10/ 13

özelliklerinden dolayı ve bazı maksatlarına yönelme sebebiyle, bir araya gelmiş “canlılar topluluğu”dur.³¹⁶

Arapçada hemze, mim, mim, yuvarlak teharfleri ile yazılmaktadır. Kur’an’da 64 yerde geçmektedir.

Ana, nesil, millet, boy, zaman, yol, din,³¹⁷ bir dine veya peygambere inananların oluşturduğu birliktelikler, halk ve cemaat³¹⁸ gibi anlamlara gelmekle beraber genelde Kur’an’da insanların oluşturduğu toplum manasında kullanılmıştır.

“İnsanlar sadece bir tek ümmetti, sonradan ayrılığa düştüler. Eğer (azabın ertelenmesi ile ilgili) Rabbinden bir söz (ezelî bir takdir) geçmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri konuda hemen aralarında hüküm verilirdi (Derhal azap iner ve işleri bitirilirdi).”³¹⁹

“İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan ötürü dinde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenlere, üzerinde ihtilafa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir.”³²⁰

12) Diğerleri:

Millet (Genellikle din manasında kullanılır), Mütraf (Refaha kavuşan, azan), Hızb (Taraf olan, bölük), Nas, Ashab, Beled, Taife, Asabe, Sübat, Maşer, Fevc, Muhacir, Ensar diğer kategori kavramlarıdır.

³¹⁶ Sezen, a.g.e,s.125

³¹⁷ Topaloğlu, a.g.e, s.12; Feriştetoğlu, a.g.e, s.125

³¹⁸ Kirman, a.g.e, s.241

³¹⁹ Yunus 10/19

³²⁰ Bakara 2/213

B. İNSANIN ANTROPOLOJİK/PSİKOLOJİK ÖZELLİKLERİYLE ANILAN DİNİ-SOSYAL KATEGORİLER

İnsanın doğuştan getirdiği zaaflar genellikle birer sosyal kategori olarak zikredilir.

İnsanlar, farklı mizaç, karakter ve huy yapısına sahiptir. Ayetler insanların doğuştan var olan bazı zaafları olduğunu belirtmiştir. Bu zaaflar insan şahsiyetinin teşekkülünde az veya çok rol oynar.

1) Aceleci (Acûl) Tipler

İnsan çeşitli ihtiyaç ve temayüllere sahip olarak yaratılmışlardır. Ancak bu ihtiyaçlar, istek ve arzularının bir an önce gerçekleşmesini isteyerek sabırsızlanmaktadır. İnsanlardaki bu acelecilik insanlar arasındaki kültür, eğitim, düşünce, iman gibi farklı özelliklere bağlı olarak değişebilmektedir.

“İnsan yaratılışı gereği çok acelecidir...”³²¹ “İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan pek acelecidir.”³²² “(Resûlüm!) onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımlıdatma.”³²³ “Doğrusu siz, çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyor, ahireti bırakıyorsunuz.”³²⁴ “Eğer Allah insanlara, hayrı çarçabuk istedikleri gibi şerri de acele verseydi, elbette onların ecelleri bitirilmiş olurdu...”³²⁵ “Ona (kıyamete) inanmayanlar, onun çabuk kopmasını isterler...”³²⁶ “Senden, azabı çarçabuk (getirmeni) istiyorlar...”³²⁷ “(Müşrikler) senden iyilikten önce kötülüğü çabucak istiyorlar.”³²⁸ “(Resûlüm!) Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar.”³²⁹

³²¹ Enbiyâ, 21/ 37

³²² İsrâ, 17/ 11

³²³ Kıyâmet, 75/ 16

³²⁴ Kıyâmet, 75/ 21

³²⁵ Yûnus, 10/ 11

³²⁶ Şûrâ, 42/ 18

³²⁷ Ankebût, 29/53-54

³²⁸ Ra'd, 13/6

³²⁹ Hac, 22/47

Aceleci olmak insanın tabiatından, seciyesinden, fitrat ve yaratılışından bir parça olmuştur.³³⁰

Söz konusu ayetler Mekkeli kâfirlere hitaben kâfirlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)’den bahsettiği azabı, hemen indirmesi isteklerine verilen cevaptır.³³¹

2) Zayıf Yaratılışlı (Daîf) Tipler

Kur’an-ı Kerim’de insan bedeninin, ruhunun, nefsinin, diğer insanların, tabiatın haklarının gözetilmesi ve en başta Allah’a karşı yapılması gerekli ibadetleri yapma konusunda zayıf yaratıldığı belirtilmektedir. Ayetlerde insanın anne karnındaki durumu, çocukluğu, gençliği ve ihtiyarlığı tasvir edilmiş, her zaman diliminde de bir çok konuda aciz kaldığı yer almıştır.

“Allah(c.c) sizden (yükünüzü)hafifletmek ister. İnsan da zayıf olarak yaratılmıştır.”³³² “Sizi bir zaaftan yaratan, sonra diğer bir zaafın ardından size kuvvet veren...”³³³ Sizi güçsüz yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından kuvvet veren ve sonra kuvvetin ardından güçsüzlük ve ihtiyarlık veren, Allah’tır.³³⁴

“İnsan yaratılışı gereği çok acelecidir...”³³⁵

Aceleci olmak insanın yaratılışından, fitratından, seciyyesi ve tabiatından bir parça olmuştur....³³⁶

“İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan pek acelecidir.”³³⁷

“Allah(c.c) sizden (yükünüzü) hafifletmek ister. İnsan da zayıf olarak yaratılmıştır.”³³⁸

³³⁰ Zuhayli, a.g.e, s.51-52

³³¹ Mevdûdî, Ebu’l-A’lâ, *Tefhîmu’l-Kur’an*, trc. kurul: Kayani, Muhammed Han; Karaca, Yusuf; Şişman, Nazife; Bosnalı, İsmail; Ünal, Ali; Aktaş, Hamdi, c.III, İstanbul: İnsan Yay, 1997, s.96

³³² Nisa, 4/28

³³³ Rûm, 30/54

³³⁴ Rûm, 30/54

³³⁵ Enbiya, 21/37

³³⁶ Zuhayli, a.g.e, s.51

³³⁷ İsrâ, 17/11

³³⁸ Nisa, 4/28

Bu ayette zayıflığın, beden zayıflığından ziyade, şehvet ve lezzetlere meyletmeye çağıran sebeplerin, amillerin çokluğu... anlamına hamledilmektedir.

“ Sizi bir zaaftan yaratan, sonra diğer bir zaafın ardından size kuvvet veren...”³³⁹

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir. “ Nahl, 16/4; Şems, 91/7; Nisa, 4/28; Rum, 30/54, Kıyamet, 75/16-21; Enbiya, 21/24; Yunus, 10/11; İsra, 17/18-19; Şûrâ, 42/18; Ankebut, 29/29-53-54; Ra’d, 13/6; Hac, 22/47 vd.”

3) Hırslı (Helu’) Tipler

İnsanoğlu yaratılışta kendisine bir kötülük dokunduğunda şiddetli bir sabırsız, huysuz ve tehammülsüz; iyilik dokunduğunda da o iyiliğin kendi çalışması ürünü olduğunu düşünerek, nimetten kimseyi istifade ettirmeyerek ve nimeti yeterli görmeyerek daha fazlasını isteme özelliği ile yaratılmıştır. Ayetlerde de buna vurgu yapılmıştır.

“Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya karşı insanların en düşkününü olarak bulursun.”³⁴⁰ “Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır.”³⁴¹ “Şanım hakkı için size bir Resul geldi ki: kendinizden, gayet izzetli, zorlanmanız ona ağır geliyor, üstünüze hırs ile titriyor, mü'minlere raûf, rahîmdir.”³⁴² “Ve insanların ekserisi sen ne kadar hırslansan mü'min değildirler.”³⁴³ “Sen onların hidayet bulmalarına harîs isen her halde Allah dalâlette bırakacağı kimselere hidayet vermez, onların yardımcıları da yoktur.”³⁴⁴

“Onları, insanların hayatta en düşkününü, ortak koşanlardan daha tutkunu bulursun...”³⁴⁵

³³⁹ Rum, 30/54

³⁴⁰ Bakara, 2/96

³⁴¹ Meâric, 70/19-21

³⁴² Tevbe, 9/128

³⁴³ Yûsuf, 12/103

³⁴⁴ Nahl, 16/20

³⁴⁵ Bakara, 2/96

“Gerçek şu ki, insan, ‘bencil ve hâris’ olarak yaratıldı...”³⁴⁶

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:

“Tevbe, 9/128; Yusuf, 12/103; Nahl, 16/37; Nisa, 4/129; Enbiya, 21/41; Şûrâ, 42/75; Zümer, 39/23-28; Cuma’, 62/6; Haşr, 59/9; Teğabün, 64/16; Ahzab, 33/19; İnsan, 76/7-27; Bakara, 2/177; Al-i İmran, 3/180; A’la, 87/16-17; Kıyamet, 75/20-21; Hicr, 15/39; Tevbe, 9/128; Yusuf, 12/103; Nahl, 16/37; Nisa, 4/129; Enbiya, 21/41; Şûrâ, 42/75; Zümer, 39/23-28; Cuma’, 62/6; Haşr, 59/9; Teğabün, 64/16; Ahzab, 33/19; İnsan, 76/7-27; Bakara, 2/177; Al-i İmran, 3/180; A’la, 87/16-17; Kıyamet, 75/20-21; Hicr, 15/39 vd.”

4) Cahil (Cehûl) Tipler

İnsanoğlunun zaaflarından biri de cahilliktir. Cahillik bilgisizce, düşünmeden, peşin hüküm ve zanla hareket etmektir. Cahil tipler, Allah’a isyan eden, ilahi emirlere uymayarak emanete hıyaneteden, hevalarına uyan, insanlık sınırlarının dışına çıkan kişilerdir.

“Af yolunu tut, bağışla, maruf olan şeyleri emret, cahillerden yüzçevir.”³⁴⁷

Cahil, düşüncesiz, his ve şehvetlerine göre hareket eden, birden bire kızan, kaba, münkir insanlardır.

“Ki onlar cehalet içerisinde kalmış (bilgisizliğe saplanıp kalan) gafillerdir.”³⁴⁸

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:

“Yusuf, 12/33; Rum, 30/29; Neml, 27/55; En’am, 6/35-111-116-117; Zümer, 39/9-64; Maide, 5/100; A’raf, 7/28; Yunus, 10/36-68-78; Hud, 11/109; Saffat, 37/69; Lokman, 31/21; Zuhruf, 43/21-22; Kalem, 68/36-41; Necm, 53/23 vd.”

5) Cimri (Bahîl/Katûr) Tipler

³⁴⁶ Mearic, 70/19-21

³⁴⁷ A’raf, 7/199

³⁴⁸ Zariyat, 51/11

Şahsiyetin oluşmasında en önemli faktörlerden biri olan cimrilik fitrattan gelen bir özelliktir. Mal ve iyilik yapmada cimri davranmak olarak ikiye ayrabileceğimiz bu özellik, eli sıkı olan, hırslı ve kıskanç olan kişileri ifade etmektedir. Muhtaç olarak yaratılan insan elindeki nimetin yok olup kendisi ihtiyaç sahibi durumuna düşme korkusu ile bazen kendine, ailesi ve muhtaçlara ve Allah yolunda mal sarf etmeyerek para ve malı araç değil amaç edinir. Mal bu kişilerin elinin altında olduğu müddetçe kendilerini güvende sayar, harcamayı ise ürkütücü bir tehdit sayarlar.

“Bunlar, cimrilik eden ve insanlara da cimriliği tavsiye eden, Allah(c.c)’ın kendilerine lütfundan verdiğini gizleyen kimselerdir...”³⁴⁹

“De ki: “Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız o zaman tükenir korkusuyla muhakkak cimrilik ederdiniz. Zaten insan pek cimridir.”³⁵⁰

“Zaten insan pek cimridir.”

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:

“Al-i İmran, 3/180; Nisa, 4/53-128; Haşr, 59/9; Teğabün, 64/16; Furkan, 25/67; İsrâ, 17/26-27,29; Maun, 107/1; Hakka, 69/34; Hümeze, 104/1-4; Fecr, 89/17-20; Adiyat, 100/8; Mearic, 70/19-21; Ahzab, 33/19; Muhammed, 47/36-38; Leyl, 92/9-11; Hadid, 57/23-24; Tevbe, 9/34-35 vd.”

6) Nankör (Kefûr/Keffar/Kenûd) Tipler

Şükretmenin zıttı olan nankörlük, hakikati inkâr eden, elindeki nimetlerin sahibini ve değerini bilmeyen, kadir kıymet tanımayan insan tipidir. İnsan ya kendisine nimeti vereni bilmeyerek, yada nimetlerden bıkarak nankörlük eder. Nankör tipler, isyankâr, kötülüklerde ısrar eden, sabırsız, cahil, kindar, ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyen inkarcı kişilerdir.

“O size istediğiniz her şeyden verdi... Doğrusu insan gerçekten çok zalim ve nankördür.”³⁵¹

³⁴⁹ Nisa, 4/37

³⁵⁰ İsrâ, 17/100

³⁵¹ İbrahim, 14/34

“...Ama ellerinin öne sürdüğü işlerden dolayı başlarına bir kötülük gelirse insan hemen nankör olur.”³⁵²

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Abese, 80/17; İsrâ, 17/27-67-83; Sebe’, 34/15-17; Neml, 27/40; Nahl, 16/112; Enbiya, 21/94; İnsan, 76/3,24; Kaf, 50/ 24; Zümer, 39/3,49; Nuh, 71/27; Bakara, 2/276; Nur, 24/55; Fecr, 89/15-16; Yunus, 10/12; Fussilet, 41/50-51; Rum, 30/33; Hud, 11/10 vd.”

7) Ümitsiz (Yeûs/Kanût) Tipler

Ümitsiz olmak, ümidini kaybetmek her insanda farklı derecelerde de olsa tabii olarak vardır. İnsan bazı olumsuzluklar karşısında ümitsizliğe kapılabilir. Fakat Allah(c.c)’ın rahmetinden ümidini kesmek, küfür içerisinde olan, dalalete düşmüş insanların özellikleridir. Tabiatlarında var olan ye’s ve ümitsizliklerini inançsızlıklarıyla daha da artırmışlardır.³⁵³ Bu tipler intihara bile kalkışabilir.³⁵⁴

“...Şayet kendi yaptıkları sebebiyle başlarına bir fenalık gelirse, hemen ümitsizliğe düşerler.”³⁵⁵

“...Fakirlik, musibet gibi kötü bir şeyle karşılaşınca hayırdan ümidini keser, Allah(c.c)’ın rahmetinden ümitsiz olur.”³⁵⁶

8) Zâlim (Zalûm) Tipler

Âdilin zıttı olan bu tipler haksız, zorba ve işleri yerli yerinde yapmayan tiplerdir.

“...Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür.”³⁵⁷

Şirk günahını büyük göstermek ve en çok uyarılmayı gerektiren bir konu olduğunu insanlara belirtmek için ayet şirki zulüm olarak tarif etmektedir. Müşrik

³⁵² Şûrâ, 42/48

³⁵³ Kara, Osman, *Kur'an'da İnsan Tipleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, S.Ü.S.B.E, 2002, s.95

³⁵⁴ Mevdûdî, a.g.e, c.IV, s.305

³⁵⁵ Rum, 30/36

³⁵⁶ Fussilet, 41/49

³⁵⁷ Lokman, 31/13

Allah(c.c)’ı tanır, sonra da ibadet ederken, yönelme ve duasında başkalarını O’na ortak koşar.³⁵⁸

“...İnsanlardan kimi kendisine zulmeder...”³⁵⁹

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Bakara, 2/114-144-257; A’raf, 7/38; Yunus, 10/17; Hud, 11/18; En’am, 6/47,157; Kehf, 18/57; Secde, 32/22; Saff, 61/7; İbrahim, 14/34; Al-i İmran, 3/182; Enfal, 8/51,54; Hac, 22/10; Fussilet, 41/46; Kaf, 50/29; Tevbe, 9/23; Maide, 5/82; İsra, 17/100; Mearic, 70/19; Ahzab, 33/72; Zuhuf, 43/15; Şûra, 42/48; Alak, 96/6 vd.”

9) Tartışmacı (Hasîm/Cedelci) Tipler

İslam davet prensibini ortaya koymakta olan bu ayet Allah(c.c) yoluna hikmet ve güzel öğütle çağırmayı ve en güzel biçimde mücadele etmeyi; bilgisiz, hikmetsiz, kaba davetle, taassupla hareket etmenin bir yararı olmadığını; hikmetin, tatlı dilin gönülleri etkilediğini, insanları yumuşattığını, yoldan çıkmışları yola getirdiğini belirtir.³⁶⁰

“Resulüm sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et...”³⁶¹

“Ey Nuh! Bizimle cidden mücadele ettin; hem de çok mücadele ettin...”³⁶²

Kâfirler Hz.Nuh’a “Sen bizimle mücadele ettin. Bu mücadelede çok ileri gittin. Biz sana tabi olmayacağız. Allah(c.c)’ın isyanımıza karşılık ahiretten önce dünyada bize azap edeceği şeklindeki iddianda samimi isen bizi tehdit ettiğin, dünyadaki acil azabı getir bakalım”dediler.³⁶³

³⁵⁸ Derveze, M.İzzet B. Abdülhadi B. Derviş, *Et-Tefsîrû'l- Hadis*, Ter. Ahmet Çelen, Şaban Karataş, Mehmet Çelen, İstanbul: Ekin Yay, 1997, C. III, s.171

³⁵⁹ Fatır, 35/32

³⁶⁰ Ateş, a.g.e, c.V, s.159

³⁶¹ Nahl, 16/125

³⁶² Hud, 11/32

³⁶³ Zuhayli, a.g.e, c.VI, s.311

“(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.”³⁶⁴

“Dediler ki: Ey Nuh! Bizimle mücadele ettin ve bize karşı mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen, kendisiyle bizi tehdit ettiğini (azabı) bize getir

“Kim bir kötülük işlerse, onun kadar ceza görür. Kim de kadın veya erkek, mümin olarak faydalı bir iş yaparsa işte onlar, cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir.”³⁶⁵

“ ... Tartışmaya en çok düşkün varlık insandır.”³⁶⁶

“İnsanlardan bazısı Allah(c.c) hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her şeytana uyar.”³⁶⁷

Batıl hüccet ve delillerle hakka karşı mücadele eden, doğruyu bulmak ve ispatlamak için değil de sırf muhatabı yenmek ve onu susturmak için tartışan, Allah'ı peygamberi ve tevhidi inkar etmek için, cehalet ve küstahlıkta ileri giden tiplerdir.

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:

“Bakara, 2/76-139-150-176-197-204-205-213-253-258; Lokman, 31/20; Mü'min, 40/4-5,34-35-40-47-56-69; Hac, 22/9-3-8-67-69; Nahl, 16/64-125; Hud, 11/10-32-74; A'raf, 7/71; Neml, 27/76; İsra, 17/53; Yunus, 10/19-93; Fussilet, 41/45; En'am, 6/25-80-121-153-159-164; Şûra, 42/10-13-16,35; Zuhurf, 43/57-63-65; Enfal, 8/6-42-46; Al-i İmran, 3/19-20,61-66-73-103-105; Nisa, 4/59-107-109-115,148; Beyyine, 98/4; Mücadele, 58/1 vd.”

C. KUR'AN'IN MUHTEDUN DEDIĞİ DİNİ-SOSYAL KATEGORİLER

Hidayet içinde olanlar ayeti kerimelerde şöylece tarif edilmektedir: İnançlı, bilgili, ince anlayışlı, her durumda aklını kullanan olayların gerçek sebeplerine ve arka planına

³⁶⁴ Nahl, 16/125

³⁶⁵ Mü'min, 40/40

³⁶⁶ Kehf, 18/54

³⁶⁷ Hac, 22/3, 8

nüfuz edip yüzeysellikten kendini kurtaran, olaylardan gerekli dersi almasını bilen, tefekkür eden, kendisinin yararını bilip gözeten, elindeki nimet ve imkanların değerini bilip gerekli şekilde kullanan, şımarıklık ve azgınlığa düşmeyip, şükretmesini bilen, toplumlar, topluluklar, kişiler.³⁶⁸

Ayetlerde insanın yaratılışında temiz ve günahsız olarak dünyaya geldiği belirtilmektedir. Ancak insan hayatı boyunca etkilendiği aile, çevre ve eğitim yoluyla insanlara ve çevresine faydalı veya zararlı davranışlar içinde olur. Fakat genelde iyi davranışlar daha yoğun yaşanmaktadır. Çünkü Kur'an'da ümitsizlik, nankörlük, şımarıklık, övünme gibi huyların iman edip salih amel işleyen sabırlı mü'minlerde bulunmayacağı belirtildiği için çevreye zararlı hareketlerin müslüman toplumlarda bulunulmaması istenmektedir.

Kur'an, kitaba varis olan mü'minleri davranış ve karakter açısından üç kısma ayırmaktadır. “Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah'ın izniyle hayır işlerinde yarışır. İşte büyük lütuf budur.”³⁶⁹

1. Bir kısmı nefsine zulmedenlerdir (Zalimun li-nefsihi): Kalben ve zihniyette kâfir ve münafık olmamakla beraber imanları zayıf, günahkâr mü'minler. Zalimler, Cahil, nefsini seven, kendilerine ve topluma zararlı alışkanlıkları işlemekte ısrarcı, Kur'an'ın emirlerine uyup müslümanca yaşamaya çalışmayanlardır.

2. Bir kısmı orta yolu tutanlardır (Muktesîd): Bunlar varis olmanın şartlarını tam yerine getirmeyenlerdir. Bu kimseler Allah(c.c)'ın emirlerine riayet etmeye gayret göstermelerine rağmen gevşek davranır ve günah işlerler. Bu tipler Kur'an'ı okuyup onunla amel etmeye çalışan, yaptığı hatalara pişman olup tevbe eden kimselerdir.

3. Bir kısmı da hayırda yarışır (Sâbıkûn): Âlim, bildikleri ile amel eden, Kur'an'ı öğrenip onunla amel eden insanlardır³⁷⁰

Hız.Muhammed(s.a.v.), Hız.Nuh(a.s.), Hız.Süleyman(a.s.), Hız.Eyyub(a.s.), Hız.İbrahim(a.s.), Hız.İsmail(a.s.), Hız.Musa(a.s.), Hız.İsa(a.s.), Hız.Yakub(a.s.),

³⁶⁸ Bakara 2/118; Bakara 2/164; Mâide 5/50; En'âm 6/98; A'raf 7/32

³⁶⁹ Fâtır, 35/32

³⁷⁰ Râzi, a.g.e, s.409-410

Hz.Yusuf(a.s.), Hz. Meryem Kur'an'da Salih v.b. güçlü karakterlere sahip olan tiplere örnek olarak gösterilmiştir.

1) Mü'min Tipler

Kur'an-ı Kerim, iman eden, inanılması gereken tüm konuları kabul edip gereklerini yerine getirmeye çalışan insanlar için mü'min demektir.

Mümin iradesini en iyi şekilde kullanabilen bir insan tipidir.³⁷¹ Adına sure vardır.

İman, bir şeye ilgiyle başlayan, inançla devam eden ve tasdik ile neticelenen bir süreçtir.³⁷² İman Kişilerin söylediği sözde doğruluğa nispet etmesi ve söylediğini kabullenmesidir.³⁷³

Kur'an-ı Kerim mümin insan tipinin karakter yapısını en belirgin vasıfları ile detaylandırmıştır. Mü'min'in en önemli özelliklerinden birisi müttaki olmasıdır. Müttaki ise gaybe inanır.

“Onlar(müttakiler) gaybe inanırlar...”³⁷⁴

Yani görmediği halde Allah(c.c)'a, ahiret ve hesap gününe, yeniden dirilmeye, sevaba, mükâfata; cennete, günaha, cezaya, cehenneme, içten inanırlar.³⁷⁵

Mü'min, muhsindir. “Kim yönünü (şahsiyetini, benliğini, ruhunu ve kalbini) Allah(c.c)'a yöneltip O'na teslim olursa muhsindir.”³⁷⁶

“Mü'min, ibadetlerinde huşu sahibidir.”³⁷⁷

Huşu, aslı kalpte, tezahürü bedende olmak üzere ikisini de içinde bulunduran bir kavramdır.³⁷⁸

“Mü'min, Allah'ın adı anıldığında kalbi titrer, Allah(c.c)'ın ayetleri okunduğunda imanı artar.”³⁷⁹ “ Secdeye kapanır, kibre kapılmadan Allah(c.c)'ı tesbih eder.”³⁸⁰

³⁷¹ Sert, H. Emin, *Kur'an'da İnsan Tipleri Ve Davranışları*, İstanbul: Bilge Yay, 2004, s.19

³⁷² Özcan, Hanifi, *Epistemolojik Açıdan İman*, İstanbul: MÜİFV. Yayınları, 1997, s.40

³⁷³ Selim, Ahmet, *İman-Küfür Sınırı Kılavuz*, İstanbul: Marfet Yayınları, 1990, s.19

³⁷⁴ Bakara 2/3

³⁷⁵ Et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed B. Cerir, *Cami'u'l-Beyan An Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1999, c.I, s.109

³⁷⁶ Bakara, 2/112

³⁷⁷ Mü'minun, 23/2

³⁷⁸ Râzi,a.g.e, s.389

“Mü’min, aynı zamanda infak da eder. İnsanlara maddi yardımda bulunan, zekat ve sadakasını veren bu kişinin en önemli özelliği malını gizli ve aşikar infak etmesidir.”³⁸¹

“Mü’minin en önemli özelliklerinden birisi de iyiliği emredip kötülüğü yasaklamaktır.”³⁸²

“Mü’min, verdiği söze ve emanete sadık kalan kimsedir.”³⁸³

“Mü’min, alçakgönüllü, halim, merhametli, muhbit... kişidir.”³⁸⁴

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:

“Bakara, 2/17-20-25-62-43-153-157-177-249-251-257-285; Al-i İmran, 3/86-91,110, 142, 146-144-148-195-198; Nisa, 4/56-57-95-100-124-136; Maide, 5/69; A’raf, 7/172-42-43; Enfal, 8/2-4,64-66,72-75; Tevbe, 9/16-111-112; Ra’d, 13/18-19-25; Fetih, 48/5-25; Hucurat, 49/11-12,14-15; Hadid, 57/8-12-16-19; Furkan, 25/63-77; Mü’minun, 23/1-11; Zümer, 39/10-19,23; Nahl, 16/28-32-42-46; Hac, 22/19-23,35; Şûra, 42/36-39,43; Secde, 32/15-20; Mücadele, 58/22; Lokman, 31/14-15; Ankebut, 29/1-3-8-10-11; Mümtehine, 60/1; Asr, 103/1-3; Fatır, 35/19-22; Kehf, 18/29-31,32-43,102-108; A’la, 87/14-15; Kasas, 28/61; En’am, 6/125; Nuh, 71/28; Haşr, 59/10; Ahzab, 33/58-73; Nur, 24/12-47-52; Necm, 53/30-31 vd.”

2) Müttaki, Muhsin Tipler

Ayet İslam toplumunun fert, toplum ve devlete ait özel ve genel, temel ahlakî esaslarını belirtmektedir. Ayetin devamında ahlaktan üç şeyi (adaleti, ihsanı ve sıra-i rahimi) emretmekte, üç şeyden (fahşa-hayâsızlık-, münker ve bağı) de nehyetmektedir.

“Müttakiler, dünyada güzel amel yapan kimselerdir. Allah(c.c)’ın gönderdiği vahyin hepsine gönülden teslimiyet gösterirler. “Geceleyin az uyuyup geceyi ibadetle ihya ederler.”³⁸⁵

³⁷⁹ Enfâl, 8/2

³⁸⁰ Secde, 32/15-16

³⁸¹ Ra’d, 13/20-22)

³⁸² Tevbe, 9/71,112

³⁸³ Mü’minun, 23/8

³⁸⁴ Hac, 22/34-35

“Müttakiler, bollukta ve darlıkta infak eder, öfkelerini yener, insanların kusurlarını affederler.”³⁸⁶

“Kim yönünü Allah(c.c)’a yöneltip O’na teslim olursa o muhsin’dir.”³⁸⁷

“Biz seni muhsin insan olarak görüyoruz.”³⁸⁸

“Muhsinler büyük günahlardan, fuhşiyattan kaçınırlar, bazı cezayı gerektirmeyen hata ve kusurlar olsa da Allah(c.c) onların kusurlarını bağışlar.”³⁸⁹

“Onlar namazlarında huşu içerisinde dirler.”³⁹⁰

“Başkalarına verdikleri şeyi Rablerinin huzuruna çıkacaklarından kalpleri ürpererek verenler...”³⁹¹

“Mü’minler, ancak Allah(c.c) anıldığında kalpleri titreyenlerdir. Allah(c.c)’ın ayetleri okunduğunda imanları artar.”³⁹²

“Hesap gününden korkarlar.”³⁹³

“Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar”³⁹⁴

3) Âbid/Kânit/ Allah'a İtaat ve İbadet Eden Tipler

Allah’ın gönderdiği kitaba, peygamberlerine iman eden ve hayatlarını ilahi emirlere göre devam ettiren, nefsine, dünyaya dalmaktansa ibadeti yeğleyen tiplerdir.

“Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah(c.c)’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler.”³⁹⁵

“Namaz kılın, zekat verin, Allah(c.c)’a ve peygamberine itaat edin...”³⁹⁶

³⁸⁵ Zariyât, 51/17-18

³⁸⁶ Âl-i İmran, 3/134

³⁸⁷ Bakara, 2/112; Nisa, 4/125; Lokman, 31/23

³⁸⁸ Yusuf, 12/36

³⁸⁹ Necm, 53/32

³⁹⁰ Mü’minun, 23/2

³⁹¹ Mü’minun, 23/60

³⁹² Enfal, 8/2

³⁹³ Ra’d, 13/21

³⁹⁴ Nahl, 16/90

³⁹⁵ Al-i İmran, 3/191

“Kalpler ancak Allah(c.c)’ın zikriyle tatmin olur, huzur bulur.”³⁹⁷

“O, Allah(c.c)’a itaat eden, boyun eğen huşu sahibi bir kişi idi.”³⁹⁸

“Bunlar günahlardan tevbe edenler, Allah(c.c)’a ibadet edenler, O’na hamd edenler...”³⁹⁹

“Onlar gecelerini Rableri için kıyama durarak ve secde ederek geçirirler.”⁴⁰⁰

“Onlar, seher vakitlerinde istiğfar ederler.”⁴⁰¹

“Onlar, ne ticaret ne de alışverişin kendilerini Allah(c.c)’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymadığı insanlardır.”⁴⁰²

“Bizim ayetlerimize ancak kendilerine ayetle öğüt verildiğinde secdeye kapanan ve Rablerini hamd ile tesbih edenler iman eder. Hem onlar büyüklük de taslamazlar.”⁴⁰³

“İnanıp hayırlı işler yapanlara gelince işte onları içinde ebedi kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetteki köşklere yerleştireceğiz; sıkıntılara katlanan yalnız Allah(c.c)’a dayanıp güvenerek işlerini gerektiği gibi yapanlara ne güzel karşılık!”⁴⁰⁴

“Onların simaları yüzlerindeki secde izinden bellidir.”⁴⁰⁵

4) Munfık, Mutasaddık Ve Musaddık Tipler

Ellerinde bulunan malın asil sahibinin Allah olduğunu, rızkı gönderenin de geri alanında O’nun olduğunu dolayısı ile malın Allah yolunda harcanmak üzere kendisine verilmiş bir emanet olduğunu düşünenlerdir. Bu malla fakirlere, yoksullara ve Allah’ın rızasını kazanmak niyeti ile ayetlerde belirtilen hayır yollarında harcayan tiplerdir.

İnfak edenler için Kur’an-ı Kerim, “munfık”⁴⁰⁶, “mutasaddık”⁴⁰⁷ ve “mussaddık”⁴⁰⁸ kavramlarını kullanılır.

³⁹⁶ Ahzab, 33/33

³⁹⁷ Ra’d, 13/28

³⁹⁸ Nahl, 16/120

³⁹⁹ Tevbe, 9/112

⁴⁰⁰ Furkan, 25/64

⁴⁰¹ Al-İ İmran, 3/17

⁴⁰² Nur, 24/37

⁴⁰³ Secde, 32/15

⁴⁰⁴ Ankebut, 29/58-59

⁴⁰⁵ Fetih, 48/29

“Sabreden, dürüst olan, huzurda boyun büken, hayra harcayan ve seher vaktinde Allah'tan bağış dileyenler.”⁴⁰⁹

“Hakkımızı tam ölçerek ver. Ayrıca bize bağışta da bulun. Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır.”⁴¹⁰

“...sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar...”⁴¹¹

“Sadaka veren erkeklerle ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere, verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir ve onlara değerli bir mükâfat vardır.”⁴¹²

“...(Onlar), (mallarını Allah yolunda) harcayanlar ve seher vakitlerinde istiğfar edenlerdir.”⁴¹³

“...Şüphesiz Allah(c.c) sadaka verenleri mükâfatlandırır.”⁴¹⁴

“Sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah(c.c)'a güzel bir ödünç verenler, bu onlar için kat kat artırılır. Onlar için çok değerli bir mükâfat da vardır.”⁴¹⁵

“Mallarını gece gündüz, gizli ve aşikâr infak edenlerin mükâfatları Rableri katındadır...”⁴¹⁶

“Mallarını Allah(c.c) yolunda harcıyıp da arkasından başa kakmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimseler var ya, onların Allah(c.c) katında has mükâfatları vardır...”⁴¹⁷

“Onlar ki (mallarını) harcadıkları zaman ne israf ederler ne de cimrilik yaparlar, bu ikisi arasında dengeli ortalama bir yol tutarlar.”⁴¹⁸

⁴⁰⁶ Al-İ İmran, 3/17

⁴⁰⁷ Yusuf, 12/88; Ahzab, 33/35

⁴⁰⁸ Saffat, 37/52; Hadid, 57/18

⁴⁰⁹ Âli İmrân 3/17

⁴¹⁰ Yusuf, 12/88

⁴¹¹ Ahzâb 33/35

⁴¹² Hadîd 57/18

⁴¹³ Al-İ İmran, 3/17

⁴¹⁴ Yusuf, 12/88

⁴¹⁵ Hadid, 57/18

⁴¹⁶ Bakara, 2/274

⁴¹⁷ Bakara, 2/262

⁴¹⁸ Furkan, 25/67

5) Sabikun, Sabikun Bi'l-Hayrât/ Hayır Ve İyilikte Yarışan Tipler

Kur'an'da “sabikun”⁴¹⁹ ve “sabikun bi'l-hayrât”⁴²⁰ hayır ve iyilikte yarışan kimse anlamında kullanılmıştır.

Ayetlerde geçen hayır yolunda harcayan ve Allah'ın rızası kazanmak için birbirleri ile yarışan tiplerdir. Bu tipler az görülse de sosyal grup oluşturarak birbirleri ile yarışabilecekleri gibi sosyal kategori olarak sırf rızai İlâhi için yarışan tiplerdir.

“Bir diğeri ise önde olanlar; o önde olanlar”⁴²¹

“İşte onlar iyiliklere koşarlar ve iyilik için yarışır.”⁴²²

“...(onlardan) kimi de Allah(c.c)'ın izniyle hayır işlerinde yarışır;...”⁴²³

*Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir: “*Vakıa, 56/10-26; Haşr, 59/10; Tevbe, 9/100 vd.”

6) Sâdık Tipler

Müminler farklı sebeplerle veya sırf imanlarından dolayı bile yine de imanlarından ve çizmiş oldukları hayatlarından vazgeçmeyen tiplerdir.

“Müminler ancak Allah'a ve Resûlüne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte doğrular ancak onlardır.”⁴²⁴

“Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir. Çünkü Allah sadâkat gösterenleri sadâkatları sebebiyle mükâfatlandırarak, münafıklara -dilerse- azap edecek yahut da

⁴¹⁹ Vakıa, 56/10; Mü'minun, 23/61

⁴²⁰ Fatır, 35/32

⁴²¹ Vakıa, 56/10

⁴²² Mü'minun, 23/61

⁴²³ Fatır, 35/32

⁴²⁴ Hucurat, 49/15

(tevbe ederlerse) tevbelerini kabul edecektir. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.”⁴²⁵

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Bakara, 2/177; Hucurat, 49/15; Hadid, 57/19; Nisa, 4/69,87,122; Tevbe, 9/119; Ankebut, 29/2-3; Ahzab, 33/7-8,23-24,35,70-71; Fussilet, 41/30-32; Ahkaf, 46/13-14,16; Şûra, 42/15; Al-i İmran, 3/8,95,168; Maide, 5/75,105,119; En’am, 6/115,146; Yunus, 10/2; Hud, 11/13,112; Yusuf, 12/26-28,46; İsra, 17/80; Meryem, 19/41,54,56; Nur, 24/6-7; Şuara, 26/84; Zümer, 39/33-34,73-74; Muhammed, 47/21; Zariyat, 51/5-6; Kamer, 54/54-55; Haşr, 59/8 vd.”

7) Sabırlı Tipler

Kendilerine gelen hastalık, canı ile, malı ile, evlatları ile veya başka konularda bedeni veya ruhu sıkıntı çekmiş olsa da, her türlü sıkıntı karşısında isyan etmeyen, sabreden bir sosyal kategoriye giren tiplerdir.

“...Gerçekten biz onu[Eyyub(a.s.)] sıkıntılara dayanıklı(sabırlı) bulduk. O ne güzel bir kuldu!”⁴²⁶

“İsmail’i, İdris’i ve Zülkifl’i de yâd et. Hepsi de sabreden kimselerdendi.”⁴²⁷

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“İbrahim, 14/5-12; Yusuf, 12/18-90; Bakara, 2/153-155; A’raf, 7/126-137; Şûra, 42/30-31,43; Muhammed, 47/31; Asr, 103/1-3; Hucurat, 49/14-15; Yunus, 10/109; Rum, 30/60; Ahkaf, 46/35; Nahl, 16/42; Bakara, 2/153-157; Al-i İmran, 3/165-168,200 vd.”

8) Alçakgönüllü/Mütevâzi ve Vakarlı Tipler

Kibirilenmenin, gururlanmanın zıttı olan alçakgönüllülük kendini diğer insanlardan üstün görmemek, onlardan biri gibi kabul etmektir.

“...İtaatkâr ve alçakgönüllü olanları müjdele.”⁴²⁸

⁴²⁵ Ahzab, 33/23

⁴²⁶ Sad, 38/44

⁴²⁷ Enbiya, 21/85

“Rahman’ın kulları yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimselerin sataşmalarına aldırmaksızın ‘selam’ der geçerler.”⁴²⁹

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Nuh, 71/13; Fetih, 48/9; A’raf, 7/157; Furkan, 25/63-77; İsrâ, 17/46; En’am, 6/25; Lokman, 31/7; Fussilet, 41/44; Kehf, 18/57 vd.”

9) Öfkelerini Yeneyen Tipler

“Mü’minler öfkelenindiklerinde öfkelerini bastırarak affederler.”⁴³⁰

“O takva sahipleri ki bollukta da darlıkta da Allah(c.c) için harcarlar, öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah(c.c) da güzel davranışta bulunanları sever.”⁴³¹

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Kasas, 28/52-54; Fussilet, 41/34-36; Mü’minun, 23/96-98; Ra’d, 13/22; Al-i İmran, 3/134-136; İsrâ, 17/107-109; En’am, 6/114; Ahkaf, 46/10 vd.”

10) Halîm ve Merhametli Tipler

“Mü’minler kâfirlere karşı şiddetli (acımasız), kendi aralarında ise merhametlidirler...”⁴³²

“Ey Şuayb, dediler...Çünkü sen halim (yumuşak huylu), akıllı birisin.”⁴³³

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Bakara, 2/263; İsrâ, 17/44; Ahzab, 33/51; Hud, 11/75; Saffat, 37/100-101; A’raf, 7/151-156; Mü’minun, 23/109; Enbiya, 21/107; Al-i İmran, 3/159; Tevbe, 9/128; Beled, 90/17 vd.”

⁴²⁸ Hac, 22/34-35

⁴²⁹ Furkan, 25/63

⁴³⁰ Şura, 42/37

⁴³¹ Al-i İmran, 3/134

⁴³² Fetih, 48/29

⁴³³ Hud, 11/87

11) Salih ve Muslih Tipler

“Onlar, Allah(c.c)’ı ve ahireti tasdik eder... İşte onlar Salihlerdendirler.”⁴³⁴

“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız.”⁴³⁵

“Allah(c.c), muslihi müfsitten ayırmasını bilir.”⁴³⁶

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:

“Bakara, 2/11-62-130; Al-i İmran, 3/39; Maide, 5/69; A’raf, 7/170; Hud, 11/117; Kasas, 28/19; En’am, 6/85-90; Şuara, 26/83; Yusuf, 12/101; Neml, 27/19; Tahrir, 66/10; Kalem, 68/50; Saffat, 37/112; Enbiya, 21/72 vd.”

D. KUR'AN'IN MUDİLLUN DEDIĞİ DİNİ-SOSYAL KATEGORİLER

Kur’an-ı Kerim’de insanın en mükemmel bir şekilde yaratıldığı bildirilmektedir. Ancak nefesine uyması, şeytanın sapırtması, özellikle de çevre ve arkadaş grubu, aile ve eğitim kurumlarından almış-alamamış olduğu eğitim öğretim neticesinde kendine ve çevresine zararlı tipler olabilirler. Ayetler kendine ve çevresine zararlı tiplerin ağırlıklı olarak sapıtmış, dalalette olan ve inkârcılar, günahkârlar, fasık tiplerden olduklarını belirtir.

Ayetler dalalet içinde olan tiplerin; inançsız, bilgisiz, cahil, anlayışsız, aklını kullanmayan, olayların derinliğine nüfuz edemeyip, yüzeysellikte kalan, sorgulama ve eleştirme yetisine sahip olmayan, taklit hastalığına yakalanarak gerçekleri göremeyen, taassupkar ve bağınaz olan, üretmeyen, bozguncu, haksızlığı ilke edinen, gayri ahlaki davranış ve tutum içinde bulunan, içinde bulunduğu kötü durumun farkında olmayan ve kurtuluş için çare aramayan toplumlar, topluluklar, kişiler olduğunu bildirir.⁴³⁷

⁴³⁴ Al-i İmran, 3/114

⁴³⁵ Al-i İmran, 3/110

⁴³⁶ Bakara, 2/220

⁴³⁷ Âli İmrân 3/85; Mâide 5/22; A’raf 7/64; Yûnus 10/75; Sâffât 37/30

Firavun, Nemrut, Karun, Bel'am b.Baûrâ, Ebu Cehil, Velid b. Muğire, Ebu Lehep ve karısı Ahnes b.Şurayk, Nadr b. el-Haris Kur'an'da dalalet içindeki tiplere örnek gösterilmiştir.

1) Kâfir Tipler

İnanma yetilerini verimli bir şekilde kullanmayan, iman ve ahlaki davranışlardan uzak bir hayat yaşayanlardır.⁴³⁸

Bu tür insanlar, Allah'ı inkârcı ve nankör tiplerdir. Allah(c.c)'ın vermiş olduğu sayısız nimetlerden faydalandıkları halde şükretmez, nankörlük ederler.

“...Hakka davet edildiklerinde, biz atalarımızın yolunu takip ederiz derler.”⁴³⁹

“...Kalpleri vardır, hakikati anlamazlar; gözleri vardır onlarla görmezler; kulakları vardır gerçeği duymazlar. İşte onlar hayvanlar gibidirler; hatta onlardan daha da sapıktırlar. İşte asıl gafiller onlardır”⁴⁴⁰

“Onlar, Allah(c.c)'ın nimetini itiraf ederler. Sonra da O'nu inkar ederler. Onların çoğu kâfirdir.”⁴⁴¹

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:

“Mülk, 67/10-11, 17, 20; Yunus, 10/36; İbrahim, 14/3; Kehf, 18/56, 104-105; Tevbe, 9/23,32; Saff, 61/8; En'am, 6/70; Nisa, 4/144; Mümtetine, 60/1; Furkan, 25/52; Ahzab, 33/1,19,48,64-68; Al-i İmran, 3/117; Bakara, 2/6-7; Yasin, 36/10; Tur, 52/28-43; Mü'min, 40/11; Fatır, 35/37; Zümer, 39/71-72; Nur, 24/39; Hacc, 22/17,72 vd.”

2) Münafık Tipler

“Onlar(münafıklar), iman edenlere rastladıkları zaman: “inandık” derler. Fakat şeytanlarıyla yalnız kaldıkları zaman da: “Biz, sizinle beraberiz, biz sadece (onlarla) alay ediyoruz.” derler.”⁴⁴²

⁴³⁸ Sert,a.g.e, s.19

⁴³⁹ Zuhurf, 43/23

⁴⁴⁰ A'raf, 7/179

⁴⁴¹ Nahl, 16/83

“...Onlar(münafıklar), namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah(c.c)’ı da pek az akla getirirler.”⁴⁴³ İki yüzlülüğten kaynaklanan dengesiz davranışlar sergileyenlerdir.⁴⁴⁴

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Nisa, 4/61,64,69,88,89,138,145,139; Muhammed, 47/16; Tevbe, 9/54,55-59,67,76,84,127; Bakara, 2/8-20,204-206; Al-i İmran, 3/167; Enfal, 8/49; Haşr, 59/11-14; Münafıkun, 63/1-5,7-8 vd.”

3) Fasık, Günahkâr Tipler

“ Allah(c.c)’ı unutan, bu yüzden Allah(c.c)’ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar gerçekten yoldan çıkmışlardır-fasıktırlar.”⁴⁴⁵

“...Kim, Allah(c.c)’ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar fasıkların ta kendileridir.”⁴⁴⁶

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir: “Bakara, 2/99; Tevbe, 9/8; Maide, 5/6 vd.”

4) Esim, Mücrim ve Facir Tipler

“Onlardan(Yahudiler, münafıklar) bir çoğunun günah, düşmanlık ve haram yemede yarıştıklarını görürsün. Yaptıkları ne kötüdür.”⁴⁴⁷

“...Zalimler ise kendilerine verilen refahın peşine düştüler ve suçlu oldular.”⁴⁴⁸

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Bakara, 2/276, 283; Maide, 5/106; İnsan, 76/24; Nisa, 4/107; Mutaaffin, 83/12;

⁴⁴² Bakara, 2/14

⁴⁴³ Nisa, 4/142

⁴⁴⁴ Sert, a.g.e, s.19

⁴⁴⁵ Haşr, 59/19

⁴⁴⁶ Maide, 5/47

⁴⁴⁷ Maide, 5/62

⁴⁴⁸ Hud, 11/116

Kalem, 68/12; Şuara, 26/99,222; Casiye, 45/7-9; Nuh, 71/26-27; Abese, 80/42; Sad, 38/28; İnfitar, 82/14; Müddesir, 74/41-46; Enfâl, 8/8; Yunus, 10/17,75,50; Kamer, 54/47; A'raf, 7/133; Rahman, 55/43 vd.”

5) Azgın (Bağî/Tağî/Ğavî), Tipler

“İmdi sen Firavun’a git; çünkü o azdı.”⁴⁴⁹

“Gerçek şu ki, insan kendini kendine yeterli görerek azar.”⁴⁵⁰

“İnsan” ile bilhassa İslam’ın en azılı düşmanlarından olan Ebu Cehil’in kastedilmiştir.

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir: “A’raf, 7/175-176; Taha, 20/45 vd.”

6) Haddi Aşan/Mütecaviz (Mu’tedî) Tipler

Ayetler Kâfir tipin karakteristik yapısını açıklarken günahkâr, şüpheci, nankör, hayrı engelleyen gibi vasıflarla birlikte geçer.

“Onlar, bir mü’mine karşı ne ahid ne de yükümlülük gözetirler. Onlar saldırganların ta kendileridir.”⁴⁵¹

“...Kim Allah(c.c)’ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir.”⁴⁵²

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir: “Mutaffifin, 83/12-13; Yunus, 10/74; Maide, 5/78, 87; Talak, 65/1; Kaf, 50/25; Kalem, 68/12 vd.”

7) Müsrif, (Mübezzir) İsrâf Eden Tipler

“...Aşırı gidenler (müsrif) de ateş ehlinin ta kendileridir”⁴⁵³

⁴⁴⁹ Taha, 20/24

⁴⁵⁰ Alak, 96/6

⁴⁵¹ Tevbe, 9/10

⁴⁵² Bakara, 2/229

“(Tarafımdan onlara) de ki: Ey kendilerine karşı aşırı giden kullarım, Allah(c.c)’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah(c.c), bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”⁴⁵⁴

“Çünkü savurganlar, şeytanların kardeşleri olmuşlardır...”⁴⁵⁵

“...Yeyin, için, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.”⁴⁵⁶

Malı gereksiz yerlere harçayarak yok eden, Allah’a isyan, günah ve fesat gibi işlerde kullanan tiplerdir. Allah yolunda harcanan çok miktar sevap olarak tavsiye edilirken, günah, isyan yolunda az miktar bile harcayanlar israf etmiş sayılmaktadırlar.

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Furkan, 25/67; İsrâ, 17/29-33-100; Mearic, 70/19-21; En’am, 6/141; A’raf, 7/81; Yasin, 36/19; Taha, 20/127; Şuara, 26/151-152; Mü’min, 40/28-34-43; Yunus, 10/12-83; Duhan, 44/31; Zümer, 39/53; Zuhuf, 43/5; Zariyat, 51/34 vd.” Nisa, 4/6; En’am, 6/141; Furkan, 25/67; A’raf, 7/31, 81; Mü’min, 40/28 vd.”

8) Zorba (Cebbar), Zalim Tipler

“...Ey Musa! Dün bir cana kıydığın gibi, bana da mı kıymak istiyorsun? Demek düzelticilerden olmak istemiyor da, bu yerde illa zorba olmayı arzuluyorsun sen!”⁴⁵⁷

“Tarafımızdan ona kalp yumuşaklığı ve temizlik de verdik. O...isyankar bir zorba değildi.”⁴⁵⁸

“Zalimler, bilgisizce arzularına uyarlar...”⁴⁵⁹

“Allah(c.c)’a karşı yalan uydurandan,... daha zalim kim olabilir?”⁴⁶⁰

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Bakara, 2/114,229,231; A’raf, 5/44-45; Kasas, 28/76; Saf, 61/8; Nisa, 4/10,161;

⁴⁵³ Mü’min, 40/43

⁴⁵⁴ Zümer, 39/53

⁴⁵⁵ İsrâ, 17/27

⁴⁵⁶ A’raf, 7/31

⁴⁵⁷ Kasas, 28/19

⁴⁵⁸ Meryem, 19/13-14

⁴⁵⁹ Rum, 30/29

⁴⁶⁰ En’am, 6/93

Hucurat, 49/11; Ahzab, 33/72; İbrahim, 14/34; Enbiya, 21/2-3,5; Kehf, 18/57; En'am, 6/68; Tevbe, 9/23; Enfal, 8/31 vd.”

9) Kibirli (Müstekbir/Mütekebbir), Böbürlenene (Fahûr/Muhtal), Şımarık (Ferih), Gururlu, Kendini Müstağni Gören Tipler

Ayetlerde küfür ve isyanın en önemli sebebi olarak kibir gösterilmiştir. Bunu Hz.Âdem'in kıssasında görmek mümkündür. İnkâr ve isyan edenlerin çoğu kibir nedeniyle isyan etmişlerdir.⁴⁶¹

“ Bu(servet) bende bulunan bir bilgi sayesinde bana verildi.” dedi.⁴⁶²

Allah(c.c), böbürlenene, şımarık insanları sevmez.

“ Onlar(münafıklar): ‘Gelin, Allah(c.c)’ın elçisi sizin için mağfiret dilesin’ dendiği zaman başlarını çevirirler ve onların, büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini(uzaklaştıklarını) görürsün.”⁴⁶³

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Naziat, 79/16-24; Kasas, 28/4, 39; Müddessir, 74/19-25,74-75; Alak, 96/6-7; A'raf, 7/12-13, 36, 48, 75, 76, 88, 133, 146, 206; Furkan, 25/21; Fatır, 35/43; Yunus, 10/75,83; En'am, 6/93; Saffat, 37/35; Lokman, 31/7,18; Sebe', 34/31-33; Duhan, 44/31; Sad, 38/75; Zümer, 39/56,60; Mü'min, 40/26-27,35,48,57,60; Nahl, 16/22-23,28,46; Nuh, 71/7; İbrahim, 14/21; Enbiya, 21/19; Mü'mininun, 23/46,67; Secde, 32/15; Bakara, 2/34,87; Nisa, 4/36,172-173; Nur, 24/11; Münafikun, 63/5; Maide, 5/82; Hadid, 57/23; Tevbe, 9/25 vd.”

Böbürlenmek, kibrin bir tezahürüdür.

“...Allah(c.c), kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez...”⁴⁶⁴

“...Allah(c.c), kendini beğenen, böbürlenene hiç kimseyi sevmez...”⁴⁶⁵

⁴⁶¹ Zübeyr Tekeşin, “Kibir”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, c.III, İstanbul: Şamil Yay, 2006, s.375

⁴⁶² Kasas, 28/78

⁴⁶³ Münafikun, 63/5

⁴⁶⁴ Nisa, 4/36-38

⁴⁶⁵ Hadid, 57/23-24

Kibrin farklı bir yansıması da Ferihtir. Ayette diğer insanları hakir görerek azgınlık ve taşkınlık yapan aşırı derecede zengin birisi olup şımaran Kârun örnek olarak gösterilmiştir.

“Ve şayet kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırsak, elbette ki “kötülükler benden uzaklaşıp gitti.” der. Çünkü o, şımarıktır, böbürlenendir.”⁴⁶⁶

“Yaptıkları ile sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmelerini arzu eden kimselerin, azaptan kurtulacakları bir yerde bulunacaklarını sakın sanma!”⁴⁶⁷

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir. “Bakara, 2/34; Al-i İmran, 3/185; Lokman, 31/33 vd.”

Kendini yeterli gören insanın Allah(c.c)’tan kendini bağımsız hissetme eğilimi (istiğna) vardır. Bu da, kibrin bir değişik şeklidir.

“Gerçek şu ki, insan kendini kendine yeterli görerek azar.”⁴⁶⁸

“Kim cimrilik eder kendini müstağni sayar, en güzel hakikati de yalanlarsa, biz de onu en zora hazırlarız...”⁴⁶⁹

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir. “Sebe’, 34/34-35; Zuhruf, 43/23-25; İsra, 17/16; Enbiya, 21/11-14; Mü’minun, 23/33-38; Kasas, 28/73-76; Ankebut, 29/39-40; Mü’min, 40/24-25; Vakıa, 56/41-46 vd.”

10) Mütref (Zengin ve Şımarık) Tipler

Kibir ve gururun ileri aşamalarından birisi de İtraf olup böyle tiplere de mütref denir.

“...O zulmedenler ise şımartıldıkları refahın peşine düştüler ve hepsi de suçlu oldular.”⁴⁷⁰

“...Onun kavminden olup ahirete ulaşmayı inkar eden ve dünya hayatında kendilerine refah verdiğimiz varlıklı kişiler: Bu sizin gibi bir insandır; sizin yediğinizden yer, içtiğinizden içer, dediler.”⁴⁷¹

⁴⁶⁶ Hud, 11/10

⁴⁶⁷ Al-i İmran, 3/188

⁴⁶⁸ Alak, 96/5-6

⁴⁶⁹ Leyl, 92/8-11

⁴⁷⁰ Hud, 11/116

11) Riyakâr Tipler

“(Onlar), iman edenlerle karşılaştıklarında “iman ettik” derler. Ama şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında “muhabbâk biz sizinle beraberiz. Biz ancak alay edicileriz.”derler.⁴⁷²

“Sizi gözetleyip duranlar, eğer size Allah(c.c)’tan bir zafer nasip olursa, sizinle beraber değil miydik.”derler...”⁴⁷³

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir: “Bakara, 2/205; Nisa, 4/38, 142; Tevbe, 9/54 vd.”

12) Yalancı (Kazib/Harras) Tipler

Yalancılık Kur'an'da, kâfir ve münafıkların genel karakteri olarak zikredilmektedir. Yalancı insan tipi, kıyamet gününü inkar eden kâfirler için kullanılmıştır. “Bunlar, evvelkilerin masallarından ibarettir.”diyen tiplerdir.

“O gün vay haline yalancıların! Ki onlar ceza gününü yalanlarlar...”⁴⁷⁴

“Yalanlayanların vay haline o gün! Ki onlar daldıkları batıl içinde oyalanıp dururlar.”⁴⁷⁵

“O gün (Peygamber'i ve ahireti) yalan sayanların vay haline!”⁴⁷⁶

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir: “A’raf, 7/146-147; En’am, 6/93; Zariyat, 51/10-11; Casiye, 45/7-9; Nahl, 16/105; Maide, 5/40; Hac, 22/60; Nisa, 4/135 vd.”

⁴⁷¹ Mü’minun, 23/33

⁴⁷² Bakara, 2/14

⁴⁷³ Nisa, 4/141

⁴⁷⁴ Muttaffifin, 83/10-12

⁴⁷⁵ Tur, 52/11-12

⁴⁷⁶ Mürselât, 77/15

13) Sözünde Durmayan Tipler

“İçlerinden kimi de Allah(c.c)’a şöyle söz vermişti: “Eğer bize lütfundan ihsan ederse and olsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki, salihlerden olacağız.” Ama kendilerine lütfundan ihsan edince de cimrilik edip yüzçevirerek gerisin geriye döndüler.”⁴⁷⁷

“Allah(c.c)’a karşı taahhütlerini ve yeminlerini ufak bir kazanç karşılığında değiştirenler var ya; onlar, öteki dünyanın nimetlerinden asla nasiplenmeyeceklerdir...”⁴⁷⁸

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir: “Ra’d, 13/25; Hac, 88/53 vd.”

14) Hilekâr (Mâkir, Hâdi) Tipler

Mâkir, Hâdi tipler Allah’a karşı farz ibadetlerde, insanlara karşı da insanların haklarını gözetme konusunda hilakarlık yaparak Allah’ı ve insanları aldatmaya çalışan kişilerdir.

“ O (münafıklar), Allah(c.c) ve mü’minleri aldatırlar...”⁴⁷⁹

“ Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra insanlara bir rahmet tattırdığımızda bir de bakarsın ki ayetlerimiz hakkında onların bir tuzağı vardır...”⁴⁸⁰

15) Taklitçi Tipler

Başkalarını örnek almak, onların yaptıklarından etkilenmek ve onu taklit etmek insanın tabiatında var olan bir özelliktir. Çünkü insan, ailesinin ve içinde yaşadığı toplumun gelenek, örf, âdet ve kültürünü benimseyerek onlardan etkilenir. Bütün şirk toplumlarında körükörüne taklit etme hastalığı görülmüştür.

⁴⁷⁷ Tevbe, 9/75-76

⁴⁷⁸ Al-İ İmran, 3/77

⁴⁷⁹ Bakara, 2/9; Nisa,4/142

⁴⁸⁰ Yunus, 10/21

“Onlara, Allah(c.c)’ın indirdiğine tabi olun dendiğinde, hayır, biz babalarımızın takip ettiği yola uyarız, derler...”⁴⁸¹

“O(İbrahim), babasına ve kavmine: Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor? demişti. Dediler ki: Biz, babalarımızı bunlara tapar gördük. Doğrusu siz ve babalarınız açık bir sapıklık içerisindesiniz.”⁴⁸²

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Zuhruf, 43/22-23; Nahl, 16/43; Maide, 5/104; Nisa, 4/59; En’am, 6/57; Yusuf, 12/40; Tevbe, 9/16-35; Nur, 24/63 vd.”

16) Hain (Havvan, Hattar) Tipler

Allah’ın ayetlerini inkâr ederek Allah’a, insanların haklarına, verilen emanetleri geri vermeyerek ihanet eden tiplere Kur’an-ı Kerim hain tipler demektir.

“Kitap ehlinden öyle kimseler vardır ki, ona yüklerle emanet bıraksan onu sana geri verir. Onlardan öylesi de vardır ki, bir dinar da emanet bıraksan ısrarla üzerinde durmadıkça, onu sana geri vermez...”⁴⁸³

“...Zaten bizim ayetlerimizi ancak nankör hainler(hattar) bilerek inkâr eder.”⁴⁸⁴

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Tahrim, 66/10; Nisa, 4/105-108; Hac, 22/38; Al-i İmran, 3/78; Yusuf, 12/52; Bakara, 2/187; Enfal, 8/55-59,71; Tevbe, 9/13-15 vd.”

17) Mudillun (Sapık) Tipler

Ayetleri inatla inkâr eden, yaptığı işlerde ölçüyü kaçıran, toplumun yapısını Allah’ın emirlerini kendisi çiğneyerek, yaptıklarında ısrar edip ön ayak olan ve onlardan hoşlanan tiplerdir.

“Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?”⁴⁸⁵

⁴⁸¹ Lokman, 31/21

⁴⁸² Enbiya, 21/52-54

⁴⁸³ Al-i İmran, 3/75-76

⁴⁸⁴ Lokman, 31/32

“...Allah(c.c)’ı anma konusunda kalpleri katılaşıp olanlara ise çok yazık! Onlar apaçık bir sapkınlık içindedirler.”⁴⁸⁶

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir: “Mü’min, 40/35; İsra, 17/16; En’am, 6/123-124; Sebe’, 34/31-39; Fussilet, 41/25 vd.”

18) Müfsid Tipler

Dinin yasakladığı fiilleri işleyerek nefislerini ifsat eden, bu fiilleri işlemeleri için insanları davet ederek özellikle yakın çevresini ifsat eden, fitne, düşmanlık, kin gibi fiillerle toplumda fesatlık çıkaran tiplerdir.

“...O ayrılıp gitti mi yeryüzünde fesat çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır. Allah(c.c) ise fesadı sevmez.”⁴⁸⁷

“Kuşkusuz ülkesinde Firavun despotluk ediyor, halkını guruplara ayırıyordu... Hiç kuşkusuz o, huzur ve güveni bozanlardandı.”⁴⁸⁸

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir: “Bakara, 2/11-49; A’raf, 7/56-57,103-127-142; Neml, 27/48-49; Hud, 11/85; Muhammed, 47/22; Yunus, 10/91; Şûra, 42/151; Kasas, 28/76-77; Ğâfir, 40/26; Yusuf, 12/73; Şuara, 26/151-152 vd.”

19) Hevâ’sını İlah Edinen Tipler

İnsanda doğuştan var olan bencillik ve şehvi duygular bazı insanlar tarafından ya tanrılaştırılarak hevasını ilah edinenler kategorisine girerler, ya da sufli isteklerine kendilerini kaptırarak nefsinin esiri olurlar. Bu tipler dînî insanın istek, arzu ve zevklerinden ibaret sayan tiplerdir.

“Hevâsını ilah edineni gördün mü?..”⁴⁸⁹ “Zalim olan kimseler de bilgisizce hevâ ve arzularına uyarlar...”⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ Hicr, 15/56

⁴⁸⁶ Zümer, 39/22

⁴⁸⁷ Bakara, 2/204-205

⁴⁸⁸ Kasas, 28/4

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Muhammed, 47/14-16-17; A’raf, 7/175-176; Casiye, 45/18-23; Maide, 5/48-49-70-77; En’am, 6/56-119-150; Bakara, 2/87-120-145; Necm, 53/1-3-23-53; Mü’minun, 23/70-71; Kamer, 54/3; Sad, 38/26; Taha, 20/16-81; Kehf, 18/28; İbrahim, 14/42-43; Nisa, 4/135; Kasas, 28/50; Naziat, 79/40; Şûra, 42/15; Ra’d, 13/37 vd.”

20) Kutsal Kitapları Tahrif Eden Tipler

Kendi istek ve arzularını gerçekleştirebilmek için kutsal kitapların kelimelerini, bölümlerini değiştiren, ayetlerin anlamını yanlış yorumlarla değiştiren, dînî emirlerle ilgili yalan yanlış haberler yayan tiplerdir. Daha çok Yahudi ve Hristiyan din adamları kastedilir.

“Onlardan öyleleri vardır ki, dillerini kitaba doğru eğip bükerek, siz onu (bu okur gördüklerini) kitaptan sanırsınız diye. Oysa o, kitaptan değildir...”⁴⁹¹

“ Kimi Yahudiler, kelimeleri ‘konuldukları yerlerden’ saptırırlar ve dillerini de eğip bükerek ve dine bir kin ve hınç besleyerek: “Dinledik ve karşı geldik. İşit-işitmez olası- ve ‘Raina, bizi güt, bize bak’ derler...”⁴⁹²

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Bakara, 2/75-77-79-80; Al-i İmran, 3/79-82; Maide, 5/41; Tevbe, 9/34; Zümer, 39/53 vd.”

21) Alaycı (Hemmaz/Lemmaz) Tipler

Alaycı (Hemmaz/Lemmaz) Tipler, İnsanları kötülüyip ayıplayarak iğneleyen, sürekli başkalarını çekiştiren tiplerdir. Bu tipler inanmadıkları halde sırf alaya almak, onları çekiştirmek, dînî alaya almak, din ve emirlerini, hükümlerini hafife almak için el ve yüz hareketleri ile onlarla kendilerince dalge geçen kategorik tiplerdir.

⁴⁸⁹ Furkan, 25/43

⁴⁹⁰ Rum, 30/29

⁴⁹¹ Al-i İmran, 3/78

⁴⁹² Nisa, 4/46

“Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın; olur ki, alay edilenler kendilerinden daha hayırlıdır...”⁴⁹³

“Birbirinizi namaza çağırdığınız zaman, (onlar) onu bir eğlence ve bir oyun edinirler...”⁴⁹⁴

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Saffat, 37/14-15; Tevbe, 9/79; Hümeze, 104/1; Bakara, 2/206-9; Münafikun, 63/5-6; Tevbe, 9/124-125,127; Muhammed, 47/16; Nisa, 4/139-143; Maide, 5/52; Mücadele,58/14; Hüd, 11/5; Enbiya, 21/3; A’raf, 7/51; Hicr, 15/3; En’am, 6/70-32; Lokman, 31/6 vd.”

22) Malı ve Dünyayı Aşırı Seven (Hırslı) Tipler

Sınırsız istek ve arzulara sahip olan her insanın dünya malını aşırı sevdiği ayetlerde belirtilmiştir. Ancak tabii ki bütün insanlarda mal sevgisinin aynı olmadığı da ayetlerde belirtilerek malı aşırı seven tipler burada sosyal kategorik olarak belirtilmiştir.

“Gerçekten o, menfaatine pek düşkündür (mala karşı olan sevgisi şiddetlidir).”⁴⁹⁵

“Malı aşırı biçimde seviyorsunuz.”⁴⁹⁶

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Bakara, 2/96; Nisa, 4/128-129; Tevbe, 9/128; Yusuf, 12/103; Nahl, 16/37; A’raf, 7/176; Hümeze, 104/3; Cum’a, 62/6; Haşr, 59/9; Teğabün, 64/16; Ahzab, 33/19; Al-i İmran, 3/180; A’la, 87/16-17; Kıyamet, 75/20-21; İnsan, 76/27; Hicr, 15/39 vd.”

23) Şüpheli (Müzebzeb/Mürîb) Tipler

Ayetlerde kastedilen insan tipleri özellikle Allah, Kur’an, Peygamber, Ahirete iman konularında münafıklarla ilgilidir. Bu tipler iman konularının inanılacak şeyler

⁴⁹³ Hucurat, 49/11

⁴⁹⁴ Maide, 5/58

⁴⁹⁵ Âdiyat, 100/8

⁴⁹⁶ Fecr, 89/20

olmadığını, diğer insanların da kendileri gibi hareket etmesi gerektiğini düşünerek çevrelerini etkilemeye çalışan tiplerdir.

“(Münafıklar) arada şaşkınlık ve tereddüt edip dururlar, ne kâfirlere ne de Müslümanlara bağlanırlar...”⁴⁹⁷

“...Onlar şüpheleri içerisinde tereddüt edip durmaktadırlar.”⁴⁹⁸

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Bakara, 2/147; Al-i İmran, 3/60; En’am, 6/114; Yunus, 10/94; Hucurat, 49/15; Nas, 114/1-6 vd.”

“İnsanlardan kimi de Allah(c.c)’a, bir kenardan-yönden, ucundan-ibadet eder. Eğer kendisine bir hayır gelirse onunla huzur duyar ve eğer başına bir kötülük gelirse yüzüstü döner...”⁴⁹⁹

“İnandıktan sonra Allah(c.c)’a nankörlük eden,-kalbi imanla yatışmış olduğu halde zorlanan değil, fakat nankörlüğe göğüs açan-kimselere Allah(c.c)’tan bir gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır...”⁵⁰⁰

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Bakara, 2/214;Yusuf, 12/110 vd.”

24) Gafil ve Lakayt (Aldırışsız/İlgisiz) Tipler

Allah’ın ayetlerini düşünüp de akletmeyen, onlara karşı duyarsız, kör ve sağır kalan, ahiret ve ilahi mesajlardan haberdar olmayan, ibadetlerin farkında olmayan insan tipi. Dünya hayatı ve onun geçici zevkleri ile yetinerek kalpleri bunlarla sükûnet bulan, zevklenip mutlu olan dünyaya bağlanıp ahreti düşünmeyen kişilerdir.

“...İnsanların pek çoğu gösterdiğimiz delillerin bilincinde değildirler (gafildirler).”⁵⁰¹

“...Hâlbuki onlar bundan gaflet içindedirler...”⁵⁰²

⁴⁹⁷ Nisa, 4/143

⁴⁹⁸ Tevbe, 9/45

⁴⁹⁹ Hac, 22/11

⁵⁰⁰ Nahl, 16/106-107

⁵⁰¹ Yunus, 10/92

⁵⁰² Meryem, 19/39

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir:
“Kaf, 50/22; Enbiya, 21/1; Kasas, 28/15; Kehf, 18/28; Nisa, 4/102; A’raf, 7/51,136,146, 172,179,205; Yasin, 36/6; Neml, 27/93; Hud, 11/123; Yunus, 10/7,29; Yusuf, 12/3,13; En’am, 6/70,131-132,156; Bakara, 2/74,85,140,144,149; Al-i İmran, 3/99; Ahkaf, 46/5; Nahl, 16/108; İbrahim, 14/42; Mü’minun, 23/17; Rum, 30/7; Nur, 24/23; Zariyat, 51/10-11; Maun, 107/4-5; Zuhurf, 43/36-39 vd.”

E. KUR'AN'IN MÜŞRİK DEDİĞİ DİNİ-SOSYAL KATEGORİLER

Kur’an-ı Kerim’de iman yönünden, mü’min ve kâfir insan tipinin dışında müşrik olarak tabir edilen bir insan tipi daha vardır.

Şerik ortak olmak, hissedar olmak demektir.

Müşrik, Allah’a ortak koşan, birden fazla yaratıcının olduğuna inanan, Allah’tan başka başka tanrıların da olduğunu iddia eden insan tipleridir.

Mana itibari ile kâfir ve müşrik hakikatı örtbas etme noktasında birbirlerine benzese de müşrik Allah’ı ve hakikatı kabul edip ona eş, ortak ve aracı kabul eden tiplerdir. Bu tipler tarihin her döneminde yüksek dinlerde bile bulunabilmektedir.⁵⁰³

Bazı peygamber ümmetlerinin “şirk” üzere amel ettiklerinden dolayı, Kur'an'da bazı cezalara çarptırıldıkları belirtilmektedir.⁵⁰⁴

“(Bir ve tek ilah olduğunu) bile bile Allah'a ortaklar koşmayın.”⁵⁰⁵

“Allah'tan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümlerine kimseyi ortak etmez.”⁵⁰⁶

“Ondan ve bütün sıkıntılardan sizi Allah kurtarır. Sonra siz yine O'na ortak koşarsınız.”⁵⁰⁷

“Sonra da sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir zümre, hemen Rablerine ortak koşarlar!”⁵⁰⁸

⁵⁰³ Sezen, a.g.e, s. 122

⁵⁰⁴ Surti, M. İ. Hafız İsmail, *Kur'an'da Şirk Kavramı*, İstanbul: Akabe Yayınları, 1985, 9-19.

⁵⁰⁵ Bakara 2/22

⁵⁰⁶ Kehf 18/26

⁵⁰⁷ En’am 6/64

⁵⁰⁸ Nahl 16/54

“Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler.”⁵⁰⁹

Kur'an'ın müşrik dediği grupların başında putlara tapan Mekke müşrikleri ve Hz. Musa'nın Tur dağına çıktığı esnada altından buzağı yapıp onun kavmini sapıtan Samiri'nin yandaşları kastedilmektedir.

Her ne kadar isimleri zikredilmese de ineğe tapan Hindular, Buda'ya tapan Budistler ve ateşe tapan Mecusiler bu gruba girmektedir.

Ayrıca şu ayetler de bu tiplerin diğer muhtelif özelliklerinden bahsetmektedir: Rad 36; En'am 6/19,71, 136; İbrahim 14/30; Araf 7/192; İsra 17/56; Al-i İmran 3/64; Tevbe 31; Furkan 25/43; Zuhruf 43/51; Zuhruf: 43/23-24; Bakara 2/170; Âl-i İmran 3/79-80; Nisa: 4/171; Tevbe: 9/30; Ahkaf 46/24-26; Sebe 34/34; Sebe 34/35; Sebe 4/37 vd.

⁵⁰⁹ Yusuf 12/106

SONUÇ

İnsan için insana inen Kur'an-ı Kerim'de toplumların oluşması, aralarındaki ilişkiler, medeniyet kurması, sosyal değişimlere uğraması, helak olması ve dağılması ile ilgili çok sayıda ayeti kerime bulunmaktadır.

Ayetlerde insanın başta tek bir toplum -Hz. Adem ve Havva-çocukları- olarak yaratıldığı, sonra bölünüp, farklılaşmaya ve gruplara ayrıldığı belirtilmektedir. Toplumun gruplara ayrılmasının dînî, ırkî, ideolojik, zihni faktörlerden kaynaklandığı ayetlerde belirtilmektedir.

Kur'an-ı Kerim insanların benzer yönleri ve taraflarının olmasının yanında farklı yön ve taraflarının da olduğunu belirtmesi ve toplumların kabile ve şubelere ayrılmasını tearüf- tanışma- için olduğunu belirtmiştir. Biz de bu tezimizde insanlar için inen Kur'an-ı Kerim'in toplumları grup ve kategori olarak nasıl ayırdığını incelemeye çalıştık.

Dinin sosyolojik anlatımı, her şeyden önce onun belli bir dînî topluluk veya cemaati oluşturma özelliğinde toplanmaktadır. Her din bir toplum içinde ortaya çıkar ve kendine bağlananları, en azından manevi bir birlik oluşturan bir topluluk içerisinde bir araya getirir.

Toplum, üyeleri arasında bir beraberlik var oldukça yaşayabilir.

Kur'an-ı Kerim'in özelliklerini sıraladığı farklı inanç ve insan tipleri vardır.

Tip, bir insanı veya insan gruplarını diğerlerinden ayıran özelliktir. Tipoloji ise, insan tiplerini belirleme, diğerlerinden ayırt etme ve sınıflandırma yöntemi olarak ön plana çıkmakta ve herhangi bir bireyi, bir tek fizik veya ruhsalimsel tiplere göre sınıflandırmaya yönelik sitemdir.

Kur'an'da İnsan Grupları: 1- Kabile 2- Millet 3- Ümmet olarak ana gruplara ayrılırken Kur'an bu üç insan kümesinin dışında bakış açısına, büyüklük ve küçüklüğüne göre değişebilen daha başka sosyal grup veya insan kümelerinden de bahseder.

Kur'an-ı Kerim insanın davranış ve genel karakter yapısını belirtirken her insanın farklı özellik, huy, karakter, mizaç, davranış ve yapıya sahip olduğunu zikreder.

İnsana hitap eden Kur'an-ı Kerim'in insanı tanıtırken de insanın zaafı, huy, karakter ve davranışlarını, davranışlarının da arka planını bizlere sunmaktadır.

İnsan hayatı boyunca başta ailesi olmak üzere, yaşadığı çevre, eğitimi davranış yapısı üzerinde etkilidir.

Kur'an-ı Kerim insanı çok farklı yönleri ile ele almıştır. Biz tezimizde ağırlıklı olarak insanları sosyal kategori olarak ele almaya çalıştık.

Araştırmamızın temel iddia veya varsayımı şu idi:

-Evrensel bir mesaj olan Kuran somut sosyal gruplardan soyutlamalar ve ideal tipler geliştirerek her devirdeki başlıca insan karakterleri ve tiplerini kategorik olarak belirlemiştir.

-Kuran insanları inançları bakımından; mümin, münafık, kafir, müşrik kategorilerine ayırırken ibadet, amel ve ahlak bakımından başta müttakiler ve fasıklar olmak üzere çok sayıda kategorilere ayırmış ve birtakım yeni kategoriler geliştirmiştir.

Bu varsayımlar büyük ölçüde doğrulanmıştır. Kur'an-ı Kerim insanları sosyal gruptan daha çok sosyal kategorilere ayırmıştır.

Araştırmamızın birinci bölümünde sosyolojide sosyal grup, kategori, yığın, kitle kavramlarını ele almaya çalıştık.

İkinci bölümde Kur'an-ı Kerim'de yer alan tabiî-sosyal grup kavramlarını kanbağı ve mekânsal/komşuluk bağı esasına göre bölerek incelemeye çalıştık.

Üçüncü bölümde ise ayetlerde geçen sosyal kategori kavramlarını, toplum içinde antropolojik, psikolojik özellikleri öne çıkmış, Kur'an-ı Kerim'in hidayete erenler, dalalete düşenler ve müşrikler olarak tasvir ettiği insan tiplerini ele almaya çalıştık.

BİBLİYOGRAFYA

- A.J. Wensick, “Kavim”, *MEBİA*, c.VI, İstanbul:1955,
- Akyüz, Vecdi, *Kur’an’da Siyasi Kavramlar*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998
- Armağan, Mustafa, “Kabile”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, İstanbul: Risâle Yayınları, 1990
- Arslantürk, Zeki, *Araştırma Metot Ve Teknikleri*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1995
- Arslantürk, Zeki; Amman, Tayfun, *Sosyoloji*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008
- Atalay, Orhan, “Kur’an’da Sosyal Grup İfade Eden Kavramlar”, *EAÜİFD*, Sayı:16, Erzurum: 2001
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989
- Avcı, Casim; Şentük, Recep, “Kabile”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2001
- Aydın, Mustafa, , *İlk Dönem İslam Toplumunun Şekillenışı*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1991
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2001
- Bedewi, A. Zeki, *A Dictionary of the social Sciences, Librairie Du Liban*, Beirut, 1986
- Behiy, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur’an-ı Kavramlar*, trc: Turgut, Ali İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1988
- Canatan, Kadir, “Bilimde Yeni Arayışlar Çerçevesinde "İslam Sosyolojisi"nin Şekillendirilmesi”, *Bilim ve Din*, Kış, 89.Sayı, İstanbul: 2005

- Cezayirli, Gülay, “Dini Grup Ve Toplumsal Grup”, *AÜİFD*, Ankara: 1965
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988
- Çelik, İbrahim, “Kur'an'da Mele Terimi, Peygamberler Ve Onlara Uymak İstemeyenler”, *UÜİFD*, Sayı: I, Bursa: 1986
- Çelik, İbrahim, “*Kur'an'da Mele Terimi, Peygamberler ve Onlara Uymak İstemeyenler*”, *UÜİFD*, Bursa: 1986
- Demir, Ömer; Acar, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992, s.38
- Derveze, M.İzzet B. Abdülhadi B. Derviş, *Et-Tefsîrû'l- Hadis*, c.III, ter: Çelen, Ahmet; Karataş, Şaban; Çelen, Mehmet, İstanbul: Ekin Yayınları, 1997,
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: İz Yayınları 1996
- Durmuş, Zülfikar, “Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Gruplar”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 3, Malatya: 2003
- Erdoğan, Erol, *Kur'an-ı Kerim'de Yer Alan Sosyal Grup Kavramları*, SÜSBE Yayınlanmamış Y. L. Tezi, 1996
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, trc: Koytak, Cahit; Ertürk, Ahmet, İstanbul: İşaret Yayınları, 2000
- Farukî, İsmail Raci, “*Sosyal Bilimlerin İslâmileştirilmesi*”, *Niçin İslâm Sosyolojisi*, trc: Kuru, Fehmi, İstanbul: Risale Yayınları, 1995
- Ferişteoğlu, Abdülmecid, *Lügat-I Ferišteoğlu Ve Lügat-I Kânûn-İ İlahî*, trc: Muhtar, Cemal, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1993
- Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir?*, trc: Çelebi, Nilgün, Ankara: Atilla Kitabevi, 1996

- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Kayseri: EÜİF Yayınları, 1993
- Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2008
- Halaçoğlu, Yusuf, “Aşiret”, *İ.A*, c.4, İstanbul: İz Yayınları, 1991
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed Rağıp, *el-Müfredât fî Garîbi'l Kur'an*, İstanbul: Daru Kahraman, 1986
- İbn Haldun, *Mukaddime*, trc: Kendir, Halil, c.I, Ankara: Yeni Şafak Yayınları, 2004,
- İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed B. Mükerrrem (V.711/1312), *Lisanu'l Arab*, c.XI, Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1968
- Kara, Osman, *Kur'an'da İnsan Tipleri*, SÜSBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002
- Karaduman, Muzaffer, *Kur'an'da İnsan Tipleri*, Diyanet Trabzon Eğitim Merkezi Bitirme Tezi, Trabzon: 2006
- Karaman, Hayrettin ve diğerleri *Kur'an Yolu*, Ankara: DİB Yayınları, 2004
- Kaya, Kamil, *Küçük Gruplar Sosyolojisi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008
- Kesler, Muhammed Fatih, *Kur'an-ı Kerim'de (Maun Ve Kevser Surelerinde) İnsan Tipleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995
- Kirman, Mehmet Ali, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Rağbet, 2004
- Kur'an-ı Kerim Meali, Heyet, Ankara: TDV Yayınları, 2006
- Kurtibi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Cami'u li-Ahkâmi'l-Kur'an*, trc. Eryarsoy, M.Beşir, İstanbul: Buruc Yayınları, 1997
- Kutub, Seyyid, *Fî-Zilâl-il-Kur'an*, trc. kurul: Karlığa, Bekir; Saraç, M.Emin; Şengüler, İ.Hakkı, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1968

- Küçük, Ahmet, *Kur'an'da Toplumsal Sınanma*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2010
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, trc. kurul: Kayani, Muhammed Han; Karaca, Yusuf; Nazife Şişman; Bosnalı, İsmail; Ünal, Ali; Aktaş, Hamdi, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997
- Okumuş, Ejder, *Kur'an'da Toplumsal Çöküş*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995
- Özcan, Hanifi, *Epistemolojik Açıdan İman*, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1997
- Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'an Ve Medeniyet*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1996
- Râzi, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-gayb (Tefsir-i Kebir)*, trc. kurul: Yıldırım, Suat; Cebeci, Lütfullah; Kılıç, Sadık; Doğru, C.Sadık, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995
- Sâbûnî, M.Ali, *Safvetü't-tefâsir*, trc: Gümüş, Sadrettin, Nedim Yılmaz, İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 1995
- Sarı, Mevlüt, *El Mevârid Lit Tüllâb*, İstanbul: Bahar Yayınları, 1982
- Selim, Ahmet, *İman-Küfür Sınırı Kılavuz*, İstanbul: Marfet Yayınları, 1990
- Sert, H. Emin, *Kur'an'da İnsan Tipleri Ve Davranışları*, İstanbul: Bilge Yayınları, 2004
- Sezen, Yümni, *İslam'ın Sosyolojik Yorumu*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004
- Sezen, Yümni, *Sosyoloji ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İstanbul: İFAV Yayınları, 1990
- Soyalan, Mehmet Yaşar, *Elmalılı Tefsirinde Kur'ani Terimler ve Deyimler*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 2003
- Surti, M. İ. Hafız İsmail, *Kur'an'da Şirk Kavramı*, İstanbul: Akabe Yayınları, 1985

Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmi' u'l-Beyan An Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1999

Tehânevî, *Keşşâfu 'ıstılâhâti'l-fünûn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998

Tekin, Mustafa, “Kur'an-ı Kerim'de Sosyal Gruplara Giriş”, *Kur'an Sosyolojisi Üzerine Denemeler*, Konya: Yediveren Yayınları, 2003

Tekin, Mustafa, “Kur'an-ı Kerim'deki Aşiret, Kabile Ve Kureyş Kavramlarının Din Sosyolojisi Açısından Tahlili”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c.14, Sayı: 3-4, Kayseri: 2001

Topaloğlu, Bekir, “Fırka”, *DİA*, c.XIII, İstanbul: TDV Yayınları, 1996

Topaloğlu, Bekir; Karaman, Hayrettin, *Yeni Kamus*, İstanbul: Nesil Yayınları, 1988

Ulutaş, Şükrü, *Kur'an-ı Kerim'de Kavimlerin Ortak Özellikleri*, AÜSBE, Yayınlanmamış Y. L. Tezi, 2006

Uysal, Halil, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Sözlüğü*, Konya: Uysal Kitabevi, 1996

Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: MEB, 1969

Yazır, Elmalılı M.Hamdi, *Hak dînî Kur'an Dili*, c.IV, trc. kurul: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul: Zaman Azim-Feza Yayınları, 1992,

Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Anadolu Yayınları, 1994

Yınanç, Mükremin Halil, “Aşiret”, *DİA*, c.XIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996

Zuhayli, Vehbe, *Tefsîru'l-Münîr fî'l-'Akideti ve's-Şeriati ve'l-Menhec*, trc. kurul: Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H.İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız, İstanbul: Bilimevi Yayınları, 2003

Zübeyr Tekeşin, “Kibir”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, c.III, İstanbul: Şamil Yayınları, 2006

ÖZGEÇMİŞ

1981’de Erzurum’da doğdu. Ankara Çamlıdere Şeyh Ali semerkandi Kur’an Kursu’nda hafızlığını tamamladı. 1999 İstanbul Sarıyer İmam Hatip Lisesi’nden, 2006 Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi’nden ve 2010 yılında da ilahiyat ön lisansından mezun oldu.

2008-2011 yılları arasında İstanbul-Fatih Dülgerzade Kur’an’ı kerim İhtisas eğitim merkezinde Aşere-Takrip bitirerek diploma (icazet) aldı.

2000-2002 yılları arasında Kütahya-Gediz, 2002-2005’de İstanbul-Fatih, 2005’den itibaren de İstanbul Bahçelievler Berat Camii’nde İmam Hatiplik görevini devam ettirmektedir.

BİOGRAPY

He was born in Erzurum in 1981. He completed being hafız in Ankara Çamlıdere Şeyh Ali Semerkandi. He was graduated from Sarıyer Imam Hatip High school in 1999. He finished Anatolian school of business administration in 2006. and he was graduated from theology graduate course. He got icazet (a degree about reading kuran in a best position.)

He got his degree about reciting kuran in a best position as an expert from İstanbul Fatih dülgerzade kuran course from 2008 to 2011.

He was appointed as a hodja from 2000 to 2002 in Gediz (Kütahya' town). He was an İmam in Fatih between 2002 and 2005. He has been a hodja in İstanbul Bahçelievler Berat mosque since 2005.